

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANILI VE NORMAL
GELİŞİM GÖSTEREN 9-12 YAŞ GRUBU ÇOCUĞA SAHİP
ANNELERİN ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARININ
İNCELENMESİ**

Şeyda ERGÜN
YÜKSEK LİSANS TEZİ

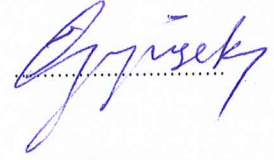
DANIŞMAN
Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK

KARABÜK
2019

TEZ ONAYI

Şeyda ERGÜN'ün hazırladığı “Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı ve Normal Gelişim Gösteren 9-12 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının İncelenmesi” adlı bu çalışma 25/02/2019 tarihinde aşığıdaki jüri tarafından ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK
Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÖZÜN KAHRAMAN
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Özge PINARCIK
Üye

Bu tez Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından YÜKSEK LİSANS tezi olarak onaylanmıştır.

Doç. Dr. Kubilay TEKİN
Enstitü Müdürü V.

BEYAN

Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içerisinde yer alan tüm bilgi ve belgeleri akademik kurallara uygun şekilde elde ettiğimi,
- Elde ettiğim tüm bilgi ve sonuçları etik kurallara uygun şekilde sunduğumu,
- Yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun şekilde atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum tüm eserleri kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan bilgi ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya farklı bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

25 Şubat 2019

Şeyda ERGÜN

İmza

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalışmanın her aşamasında beni yönlendiren, her zaman yanımda olan ve benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, güler yüzü ve anlayışıyla, akademik bilgi ve donanımıyla bana her zaman rehber olan değerli hocam Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK' e teşekkür ederim.

Tüm hayatım boyunca yanımda olan ve maddi manevi hiçbir desteğini esirgemeyen canım babam İshak ERGÜN, canım annem Hacer ERGÜN ve kardeşlerime; en büyük moral ve motivasyon kaynağı olan biricik yeğenlerim Ebrar Nira ERGÜN ve İsa ERGÜN'e, dostluklarını ve samimiyetlerini her daim hissettiğim sevgili yüksek lisans arkadaşlarım Rukiye YILDIRIM, Neslihan EVİRGEN GENİŞ ve Elif GÖKŞEN' e;

Verilerimin toplanmasında ve araştırmamın tamamlanmasında bizzat yardımcı olan kurum müdürlerim Handan ERCAN ve Hale ERCAN' a, her daim yanımda olan meslektaşlarım Sultan BOSTANCI, Tuğba KOVANCI ve Hakan ALGÜL'e, tüm zorlukların üstesinden gelmeme yardımcı olan değerli dostlarım Tuğçe ŞENTÜRK, Kevser GÖLCÜKLÜ, Abdülkadir BAŞ, Şule TÜZEN ve Eda KÖKSEL'e, beni motive eden cesaretlendiren iş arkadaşlarıma;

Çalışmama katılan, saygı ve sevgiyi hak eden tüm annelerimize ve geleceğimizin umutları çocuklarımıza sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Şeyda ERGÜN
Karabük, Şubat 2019

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI.....	ii
BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar DİZİNİ.....	vii
EKLER DİZİNİ.....	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	x
1. GİRİŞ.....	11
1.1. Amaç ve Kapsam.....	11
2. GENEL BİLGİLER.....	16
2.1. Ergenlik Dönemi.....	16
2.2. Ergenlik Dönemi Gelişim Özellikleri.....	17
2.2.1. Bedensel ve Cinsel Gelişim.....	17
2.2.2. Bilişsel Gelişim.....	18
2.2.3. Ahlak Gelişimi.....	19
2.2.4. Sosyal Gelişim.....	20
2.2.5. Kişilik Gelişimi.....	22
2.3. Ergenlik Dönemi Gelişim Görevleri.....	23
2.4. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB).....	27
2.4.1. Otizm Spektrum Bozukluğunun Nedenleri.....	26
2.4.2. OSB’li Çocukların Gelişim Özellikleri.....	27
2.5. Normal ve OSB’li Ergenlerde Karşılaşılabilecek Sorunlar.....	30
2.6. Anne-Baba Tutumları.....	34
2.6.1. Demokratik Anne-Baba Tutumu.....	36
2.6.2. Aşırı Baskıcı ve Otoriter Anne-Baba Tutumu.....	36

2.6.3. Aşırı Koruyucu Anne-Baba Tutumu.....	37
2.6.4. İlgisiz Anne-Baba Tutumu.....	39
2.6.5. Aşırı Hoşgörülü/Gevşek Anne-Baba Tutumu.....	38
2.6.6. Mükemmeliyetçi Anne-Baba Tutumu.....	38
2.7. Anne-Baba Tutumunu Etkileyen Faktörler.....	38
3. GEREÇ VE YÖNTEM.....	41
3.1. Araştırmanın Tipi.....	41
3.2. Araştırmanın Yeri ve Tarihi.....	41
3.3. Araştırmanın Çalışma Grubu.....	41
3.4. Veri Toplama Araçları.....	43
3.4.1. Kişisel Bilgi Formu.....	43
3.4.2. Anne Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ).....	43
3.5. Verilerin Toplanması.....	44
3.6. Verilen Değerlendirilmesinde Kullanılan Yöntemler.....	44
3.7. Araştırmanın Etik Yönü.....	45
3.8. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	45
4. BULGULAR.....	46
5. TARTIŞMA.....	57
6. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	62
6.1. Sonuçlar.....	62
6.2. Öneriler.....	63
7.KAYNAKLAR.....	66
8. EKLER.....	74
9. ÖZGEÇMİŞ.....	78

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Bazı Kişisel Bilgelerin Yüzde ve Frekansları.....	42
Tablo 2. ABTÖ Puanları Normallik Dağılımı.....	45
Tablo 3. Annelerin ABTÖ Alt Boyut Puanlarının Karşılaştırılması.....	46
Tablo 4. Anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum Alt Boyut Puanlarının Yaşa Göre ANOVA Sonuçları.....	47
Tablo 5. Anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum Alt Boyut Puanlarının Yaşa Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	48
Tablo 6. Anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum Alt Boyut Puanlarının Öğrenim Durumuna Göre ANOVA Sonuçları.....	49
Tablo 7. Anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum Alt Boyut Puanlarının Öğrenim Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	50
Tablo 8. Anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum Alt Boyut Puanlarının Çalışma Durumuna Göre t-Testi Sonuçları.....	51
Tablo 9. Anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum Alt Boyut Puanlarının Çalışma Durumuna Göre Mann Whitney-U Testi Sonuçları.....	52
Tablo 10. Anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum Alt Boyut Puanlarının Çocuk Sayısına Göre ANOVA Sonuçları.....	52
Tablo 11. Anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum Alt Boyut Puanlarının Çocuk Sayısına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	53
Tablo 12. Anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum Alt Boyut Puanlarının Aile Gelir Durumuna Göre t-Testi Sonuçları.....	54
Tablo 13. Anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum Alt Boyut Puanlarının Aile Gelir Durumuna Göre Mann Whitney-U Testi Sonuçları.....	55

EKLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
EK 1. Kişisel Bilgi Formu	78
EK 2. Anne Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ) C Formu (Örnek Maddeler).....	79
EK 3. Etik Kurul İzni.....	80

ÖZET

Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı ve Normal Gelişim Gösteren 9-12 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının İncelenmesi

Bu araştırmanın amacı, otizm spektrum bozukluğu (OSB) tanılı ve normal gelişim gösteren 9-12 yaş grubu çocuğa sahip annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesidir. Araştırmanın evrenini Ankara ili merkez ve ilçelerinde yer alan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine giden OSB tanısı almış çocukların anneleri ile ilkokul ve ortaokula giden normal gelişim gösteren 9–12 yaş çocukların anneleri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini, bu evrenden rastgele olarak seçilmiş 90 normal gelişim gösteren ve 70 otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuğa sahip 160 anne oluşturmuştur. Araştırmada verileri toplamak amacıyla Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ)-C Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde t-Testi, ANOVA, Mann Whitney-U testi ve Kruskal Wallis-H testinden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda; normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı baskıcı/otoriter, demokratik ve aşırı hoşgörölü tutumlarının yaş ve aile yapısı değişkenlerine göre anlamlı düzeyde etkilenmediği belirlenmiştir. Ancak annelerin öğrenim durumları, herhangi bir işte çalışıp çalışmama durumları, sahip olunan çocuk sayısı ve gelir düzeyi değişkenlerinin çocuklarına karşı gösterdikleri baskıcı/otoriter, demokratik ve aşırı hoşgörölü tutumlarının farklılaştığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Otizm, otizm spektrum bozukluğu, tutum, annelerin çocuk yetiştirme tutumları.

ABSTRACT

Examination of Child-Rearing Attitudes of Mothers Who Have 9-12 Age Group Diagnosed With Autism Spectrum Disorder and Normal Development

The aim of this study was to investigate the attitudes of the mothers of children aged 9-12 years diagnosed with autism spectrum disorder and normal development. The target population of the study consists of mothers of children diagnosed with ASD leading to special education and rehabilitation centers located in the center and districts of Ankara and mothers of children between 9 and 12 years of age who showed normal development for primary and secondary school. The field of the study involved of 160 mothers with randomly selected 90 normal development and 70 autism spectrum disorder children. In order to collect the data, Parental Attitude Scale (PAS)-C Form was used. The t-test, ANOVA, Mann Whitney-U test and Kruskal Wallis-H test were used for the analysis of the data. As a result of the study; It was determined that the mothers who have normal and ASD children were not significantly affected by their oppressive/authoritarian, democratic and overly tolerant attitudes towards their children according to age and family structure variables. However, it has been observed that the mothers' educational backgrounds, working conditions, the number of children and the level of income be varied between their oppressive / authoritarian, democratic and over-tolerant attitudes towards their children.

Key Words: Autism, autism spectrum disorder, attitude, mothers child attitudes.

1. GİRİŞ

Bu bölümde çalışmanın genel amacı ve kapsamına yer verilmiştir.

1.1. Amaç ve Kapsam

Ergenlik, dönemseller olarak insan yaşamının pek çok yönden sıradışı değişimler yaşadığı bir zaman dilimi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde pek çok inişler ve çıkışlar olabilmektedir. Duygusallığın da ön planda olduğu bu dönemde fiziksel olarak gelişen ergenin bu sürece uyumu zaman almaktadır. Aile ile ilişkiler esnek olabildiği gibi gergin de olabilmektedir. Bu sürecin rahat atlatılabilmesi ve kolay şekillenebilmesi açısından, anne ve babaların çocukların karşı tutumları oldukça önem kazanmaktadır. Bu nedenle, ergenlik dönemi ele alınırken anne-babaların tutumlarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Başlangıç yaşının ortalama 9-11 yaş olarak ele alınabildiği ergenlik dönemi, 17-18 yaşları sonuna kadar devam etmektedir. En hızlı gelişimin görüldüğü bu dönemde fiziksel, zihinsel ve sosyal-duygusal değişimler kız ve erkek çocuklarında farklılık göstermektedir (Gül ve Güneş, 2009). Ergenlik döneminde görülen değişimler, farklı gelişim alanlarına göre ele alınıp incelenebilir.

Fiziksel gelişim yönünden bakıldığında, ergenlik döneminin en belirgin özelliğinin fiziksel değişimler olduğu söylenebilir. Ergenin boyunun uzamasıyla birlikte el ve ayaklardaki büyüme çevresine uyumu zorlaştırarak sakarlıkları da beraberinde getirmektedir. Boyun uzamasından yaklaşık altı ay sonrasında, ağırlık da artmaya başlar. Boy uzaması erkeklerde 26-28 cm, kızlarda ortalama 23-28 cm olmaktadır (Parlaz, Tekgöl, Karademirci ve Öngel, 2012).

Zihinsel gelişim yönünden bakıldığında, Piaget'nin bilişsel gelişim dönemlerine göre incelenebilir. Piaget, 7-11 yaş somut işlemler ve 11 yaşla başlayan sonraki yaşları da soyut işlemler olarak ele almıştır. Ergen bu dönemde varsayımlar üzerine

düşünerek ileriye dönük planlamalar yapabilir. Herhangi bir problem karşısında birden fazla çözüm yolu üretebilir. Ergen ben merkezliği ile herkesin kendisine baktığını düşünebilir (Şahin, 2014).

Ergenlik dönemi sosyal-duygusal açıdan incelendiğinde, ergenlerin içlerine kapanık olup yalnız kalma istekleri olması yanında sosyalleşmelerinin de gerektirdiği görevler arasında kaldığı söylenebilir. Sosyalleşmek, bireylerle iletişim halinde oldukça gelişen bir durumdur. Ergenler bu dönemde bir gruba dahil olma çabası içerisindeyler. Kimisi güvenli ve bağımsız bir kimlik geliştirirken kimisi de bağımlı ve ipotekli kimlik geliştirmektedir (Çiftçi, 2015).

Ergenlik dönemi, dönem olarak insan yaşamında sıra dışı bir dönem olarak ele alınmaktadır. Bu bakış açısıyla, normal gelişim gösteren ergenlerin yaşamlarından çok daha fazla sorunların olması beklenen ergenler ise özel gereksinimli ergenlerdir. Ergenlikte sorunların kat kat artabileceği özel gereksinimlilik durumları oldukça fazladır. Bu çalışmada, otizm spektrum bozukluğu (OSB) tanılı ergenler konu edilmiştir.

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB); doğuştan gelen ve merkezi sinir sistemini etkileyen, dil-konuşma, sosyal-duygusal ve sözel olmayan iletişim becerilerinde görülen bir bozukluktur (Yüksel, 2005). DSM V, Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından hazırlanmış olup, OSB için iki temel tanı ölçütü konmuştur. Bu temel ölçütlerden biri sosyal etkileşim/iletişim problemleri, ikinci tanı ölçütü ise sınırlı ve yineleyici ilgi, davranış ve etkinliklerdir (Oğuz ve Sönmez, 2018). OSB, erken dönemde ortaya çıkan, toplumsal iletişim ve etkileşimde yetersizlikle birlikte kısıtlı, tekrarlayıcı davranışlar, ilgiler ya da etkinlikler ile karakterize olan bir yetersizliktir (Akt.: Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). OSB nedenleri nörolojik, genetik ve çevresel olmak üzere ele alınarak incelenebilir (Uluyol, 2015). Bunun yanında, OSB tanılı bireylerde yaşam boyu devam eden semptomların şiddetinin ve sıklığının çevreye, aldığı eğitime ve ebeveyn tutumlarına göre değişkenlik gösterdiği saptanmıştır.

OSB' tanılı bireylerin sözel ve sözel olmayan iletişim becerileri kısıtlı olmakla birlikte, bu bireyler jest ve mimiklerini kullanamazlar, karşısındaki kişilere duygularını ifade edemezler veya deneyimlerini anlatamazlar. Yetenek olarak bazı alanlarda güçlü olsalar da çoğunlukla desteğe ihtiyaç duyarlar. OSB'li bireylerde basmakalıp ve tekrarlayıcı hareketler gözlenir, aynılığa özen gösterir ve rutinlerinin bozulmalarını istemezler. Sıcak, ses, rüzgâr gibi hassas oldukları ve stereotiplerini artıran durumlar da olabilir. Göz kontağı da kurmazlar (Gölbaşı, 2018).

Normal gelişim gösteren bireyler için dahi sorunlar oluşturabilen ergenlik dönemi, OSB'li bireylerde çok daha ciddi sorunların kaynağı olabilir. Bu nedenle, ergenlik döneminde OSB'li bireylerin ergenlikle ilgili değişimlerin de dikkate alınarak desteklenmesi gerekmektedir. Bu süreçte, öncelikle durumun önemini fark edip ergene destek olacak kişiler anne ve babalardır. Anne ve babaların çocuklarına yönelik tutumları, bu açıdan önem arz etmektedir.

Tutum; herhangi bir nesneye, olaya ve kişiye karşı gösterilen davranışlar bütünü olarak ele alınmaktadır. Çocuklara karşı gösterilen tutumlar, onların davranışlarını etkiler ve gelecekte nasıl bir kişilikte olacaklarının habercisi olarak düşünülebilir. Örneğin; demokratik anne-baba tutumunun baskın olduğu bir ailede yetişen bir çocuğun benlik algısı, motivasyonu, sosyal iletişimi daha yüksektir. Ayrıca bu çocuklar kendine özgüveni olan, geleceğe olumlu bakan, özgür ve iradesi güçlü bir birey olarak yetişir (Oktay, 2016). Otoriter anne-baba tutumu sergilenen bir ailede yetişen çocuğun benlik saygısı, özgüveni düşük olur. Kendini rahat bir şekilde ifade edemez, öfke ve kızgınlığını dile getiremez. Erkek çocukları ise öfkesini saldırganlıkla ifade edebilir (Oğuz, 2016). Aşırı koruyucu anne-baba tutumuyla yetişen çocukta ise özgür bir ruh yoktur. Dışa bağımlı, kendi adına kararlar veremeyen bir bireydir. Nerede ne yapması gerektiğine dair davranışların önceden belirlendiği bir aile ortamında yetişir (Biçkur, 2015). Bu nedenle ergenlerin ailelerinin nasıl davrandıkları, ergenlerin davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Bu dönemde arkadaşları onlar için ne kadar önem arz etse de aile birincil önemini korumaktadır.

Normal gelişim gösteren ergenlerle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; ergenlerin asilik davranışları ile siber zorba ve siber mağdur olma düzeyleri arasındaki ilişki (Çiftçi, 2015), internet bağımlılığı ve anne baba tutumları arasındaki ilişki (Eftekin, 2015), ergenlik problemleri ve baş etme yöntemleri ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki (Şahin, 2014), ergenlik dönemi gelişimsel ödevleri ve psikolojik problemler (Dinçel, 2006), ergenlik dönemi sorunları ve şiddet (Gül ve Güneş, 2009), ergenlik döneminde fiziksel büyüme, psikolojik ve sosyal gelişim sürecinin incelenmesi (Parlaz vd., 2012), üniversite sınavına girecek öğrencilerin sınav kaygısı, benlik saygısı ve anne-baba tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesi (Biçkur, 2015), alt ve üst sosyo-ekonomik düzeyde lise ikinci sınıfa devam eden ergenlerin anne baba tutumları algılamaları ile arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi (Dinçer, 2008) gibi çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Özel gereksinimli ergenlerin anne-baba tutumlarıyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; 4–24 yaş arası OSB ve down sendromu tanısı alan çocukların annelerinde depresyon, anksiyete, stres ve stresle baş etme tutumları (Çandır, 2015), otizmlili çocukların normal gelişim gösteren kardeşlerinin yaşadıkları sorunlar (Kalecik, 2013), otizmin özellikleri (Bozada, 2014), normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynler ile otizmlili çocuğa sahip ebeveynlerin evlilik uyumu ve anksiyete düzeyleri (Ar, 2014), otizm ve genetik temelin araştırılması (Şener, 2013), OSB tanılı bireylere güvenlik becerilerinin öğretilmesine ilişkin anne–babaların, öğretmenlerin ve öğretim üyelerinin görüş ve önerileri (Şirin, 2015), otizm spektrum bozukluğundan etkilenmiş kardeşi olan bireylerin aileleri ile ilgili duygu ve düşünceleri (Alagözoğlu, 2016), ergenlerde ebeveyn tutumları ve duygusal zeka ilişkisi (Curun ve Orçun Yücel, 2018) gibi çalışmaların yapıldığı görülmüştür.

Alan yazın incelendiğinde, OSB tanılı çocuklarla normal gelişim gösteren çocuklara sahip annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırılıp incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Normal gelişim gösteren çocuğa sahip anneler ile OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının, çeşitli demografik değişkenler yanında çocuğa ilişkin özelliklerin de etkisiyle farklılıklar gösterebileceği düşünülmüştür. Bu nedenle, bu araştırmada 9-12 yaş OSB tanılı

çocuğa sahip anneler ile normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada, “Otizm spektrum bozukluğu tanılı ve normal gelişim gösteren 9-12 yaş grubu çocuğa sahip annelerin çocuk yetiştirme tutumları arasında fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmanın konuyla ilgili yapılacak benzer çalışmalara, ebeveyn ve araştırmacılara rehber olacağı öngörülmektedir.

Araştırmanın genel amacına uygun olarak araştırmanın alt problemleri aşağıda verilmiştir.

1. OSB tanılı ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin çocuk yetiştirme tutumları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
2. Normal gelişim gösteren ergen çocuğa sahip annelerin çocuk yetiştirme tutumları, annenin;
 - Yaşı,
 - Öğrenim durumu,
 - Mesleği,
 - Çocuk sayısı,
 - Aile yapısı,
 - Aile gelir durumu değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?
3. OSB tanılı ergen çocuğa sahip annelerin çocuk yetiştirme tutumları, annenin;
 - Yaşı,
 - Öğrenim durumu,
 - Mesleği,
 - Çocuk sayısı,
 - Aile yapısı,
 - Aile gelir durumu değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?

2. GENEL BİLGİLER

Bu bölümde ergenlik dönemi gelişim özellikleri ve gelişim görevleri, otizm ve nedenleri, otizme eşlik eden durumlar, anne-baba tutumlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.1. Ergenlik Dönemi

Birey, hayatı süresince devamlı gelişim ve değişim içerisindedir. Çocuklukla yetişkinlik arasında bulunan ergenlik döneminin, topluma, kültüre ve kişiye göre değişik özellikler barındırması sebebiyle diğer dönemlerden farklılık göstermektedir. Gençlik dönemi olarak da ifade edilen ergenlik, bireyin biyolojik ve duygusal süreçlerindeki değişikliklerle başlar, cinsel ve biyolojik olgunluğa doğru devam eder (Dinçer, 2008). Ergenlik dönemi ile ilgili birçok tanım yapılmıştır.

Biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi, ergenlik dönemi olarak tanımlanır (Yavuzer, 2006). Genel olarak ergenlik; bireyin somut dönemden soyut döneme geçiş yaptığı, problem çözme becerilerinin farklı bir boyut kazandığı, bireyin vücudunu tanıdığı ve kontrol altına almaya çalıştığı, ahlaki açıdan daha yüksek performansların sağlandığı ve bu davranışların aileler açısından da pek çok değişikliğe yol açtığı karmaşık bir süreçtir (Gül ve Güneş, 2009).

Gelişimin bireyden bireye farklılık göstermesi, toplumların ve coğrafyanın farklı olması sebebiyle ergenliğin başlaması ve bitişi bireyden bireye farklılık gösterebilmektedir. Türkiye’de ise genelde; kızlarda ortalama; 11 (8-13 yaş), erkeklerde ise 13 (10-14 yaş) yaşları arasına denk gelmektedir (Koç, 2004; Çelik, Tahiroğlu ve Avcı, 2008; Set, Dağdeviren ve Aktürk, 2006).

Ergenlik dönemi gelişim özelliklerinin bilinmesi, dönemin daha iyi anlaşılmasına sağlayacaktır.

2.2. Ergenlik Dönemi Gelişim Özellikleri

Gözle görülür farkların en çok hissedildiği bedensel ve cinsel gelişim alanında olmakla birlikte, ergenlik dönemi diğer gelişim alanlarında da değişimlerin olduğu bir dönemdir.

2.2.1. Bedensel ve Cinsel Gelişim

Ergenlik dönemi, buluğ çağı dönemiyle başlamaktadır. Buluğa ermek kişinin üreme yeteneğinin kazanılması demektir. Buluğ çağındaki gencin vücudunda boyunu ve yapısını değiştiren değişikliklerle birlikte, zihinsel yapısında ve ilgilerinde gelişmeler görülür. Her iki cinsiyet de fizyolojik olarak cinsel gelişimini tamamlar (Dinçel, 2006).

Ergenlik dönemine girmeden hem kızlarda hem de erkeklerde fiziksel bazı özellikler görülmeye başlamaktadır. Bu özellikler bir dizi genetik ve çevresel faktörce belirlenmekte ve bu nedenle hem bireye hem de cinsiyete göre farklılıklar göstermektedir (Ocak Karabay, 2018). İlk klinik belirtiler yaklaşık olarak kızlarda 10, erkeklerde 12 yaşlarında ortaya çıkar. Biyolojik değişikliklerin tamamlanması 3-5 yıl sürer. Boy büyümesinde ve kemik olgunlaşmasında hızlanma, vücut ağırlığı ve vücut kısımlarının boyutlarında bir artma görülür. Büyüme hormonunun bu dönemde fazla salgılanmasıyla birlikte, fiziksel büyüme daha hızlı gerçekleşmektedir. Boy, yılda 5-7 cm kadar uzar (Bayhan ve Artan, 2011). Kilo artışının sebebi ise; bu dönemde vücutta biriken yağ oranının fazla olmasından kaynaklanmaktadır (İbiş, Gökdemir ve İri, 2004).

Kız ve erkeklerde cinsel olgunlaşmanın başladığını gösteren birincil ve ikincil olarak adlandırılan cinsel özellikler görülmektedir. Birincil cinsiyet özellikleri, üreme organlarındaki değişimleri, ikincil cinsiyet özellikleri, kız ve erkeklerin bedenlerindeki değişikliklerdir. Birincil cinsiyet özelliklerinin ilki, kızlarda

ergenliğin ilk başlangıcı olarak kabul edilen adet kanamasıdır. İlk adet kanamasından (menarş) yaklaşık bir yıl sonra yumurta üretimi başlar. Bu dönemde, dış cinsel organlarda da değişiklikler görülür (Ocak Karabay, 2018). Erkeklerde de dış cinsel organlar büyür. Bu değişiklik ergenliğin en önemli başlangıcı sayılır. Bunun yanı sıra penise spermlerin aktarımını sağlayan prostat bezleri oluşmaktadır. Üreme organlarındaki değişimle, gece boşalmaları görülür (Dinçel, 2006).

Üreme organlarını kapsamayan ikincil cinsiyet özellikleri, kızlarda 8-13 yaşları arasında göğüste tomurcuklanma, yaklaşık bir yıl sonra cinsel organ çevresindeki kıllanmalar, omuzlarda daralma ve yuvarlaklaşma, kalçanın genişleyerek vücut yapısının şekillenmesi olarak sıralanabilir (Çiftçi, 2015). Erkeklerde ikincil cinsiyet belirtileri ise, bedenin biçiminin ve yüzün değişmesi, yüzde ve pubis bölgesinde kıllanma, yaklaşık iki yıl sonra da koltukaltında yüzde kıllanma olarak sıralanabilir. Ayrıca bu dönemde hormonlardaki değişim gözlenmekte, iştah artması da büyümeyi etkilemektedir (Ocak Karabay, 2018).

Fiziksel gelişme şu şekilde sıralanabilir; kızlarda meme gelişimi, pubik kıllanma, erkeklerde genital organ gelişimi, pubik kıllanma görülmektedir. Cinsel gelişim, sadece gelişimin bir evresi değil bireyin içgüdülerinden beslenen bir olaydır. Dünya Sağlık Teşkilatı, 1974'te cinsel sağlığın tanımını yapmış, cinsel varlık olan insanın cinsel hastalıkların ya da hastalık ya da sakat olmaması değil bireyin bütün gelişim alanlarının bütünlüğü sağlayan ve bu bütünlüğü kişinin karakter gelişimini, iletişimini olumlu yönde etkileyen sağlıklı hali olarak tanımlamıştır (Set, Dağdeviren ve Aktürk, 2006; Şatıroğlu, 2008). Bu tanımdan yola çıkarak otizmlili çocuklarda ergenliğin cinsel gelişim açısından sağlıklı atlatılması problem olarak görülebilmektedir (Özeren, 2013).

2.2.2. Bilişsel Gelişim

Piaget'e göre, bireyler 11-12 yaşlarından itibaren soyut işlemler dönemine girerler. Bu kurama göre birey, duyu-hareket, işlem öncesi ve somut işlemler dönemini tamamladıktan sonra bu döneme geçmektedir (Stewart, Perlmutter ve Freidman, 1989). Yetişkin düşünme tarzının kazanıldığı ergenlik dönemi, bilişsel

gelişim açısından önem taşımaktadır. Bilişsel gelişim denilen olgu, ergenin yalnızca kendini, ailesini, yaşlılarını ve öğretmenlerini değil, kendi dünyasını görme biçimi üzerinde etkiler yaratır (Dinçel, 2006).

Ergen yeni akıl yürütme becerisi kullanarak kuralları, genel aile yapısını irdelemeye başlar ve aileler bu durum karşısında endişeye kapılırlar. Bunun sonucunda da tartışmalar çıkar. Kendileri dünya ve varoluşun nedenleri hakkında konuşurlar. Kuralları sorgulamaya ve altında yatan sebepleri araştırmaya başlarlar (Çiftçi, 2015). Ergenlikle birlikte vücutta da bazı şeylerin değişmesi sonucu, ergenlerin vücutlarını tanıma isteği ve bu değişimle başa çıkma çabaları görülmektedir (Derman, 2008).

Problem çözme becerisi, bireyin çocukluğundan itibaren karşısına çıkan ve geliştirdiği yollarla yaşama uyumunu hazırlayan öğelerdendir. Problem çözme becerisi, bireyin bir sorunla karşılaştığında onun üstesinden gelme durumudur ve bu da bireyin beyni ile ilgilidir. Ergenlik döneminde beyin gelişimiyle birlikte bireyin duygusal durumu da etkilenecektir. Birey; hayatında heyecan arayacak, riskli durumlar içine girecek ve ödül arayışı içerisine girecektir. Nörotransmitterler ergenlik döneminde de gelişimlerini sürdürürler ve bunların görevi insan ilişkilerini düzenlemek ve ödül ceza davranışını kontrol etmektir. Bu dönemde beyin, nöronlarını ve yapısını baştan düzenlemektedir. Manyetik Rezonans Görüntüleme (MRG) çalışmalarında, yeniden düzenlenen beyin değişimlerinde bireyin problem çözme gibi çok yönlü düşünme becerilerine etki ettiği bilinmektedir (Çelik, Tahiroğlu ve Avcı, 2008).

2.2.3. Ahlak Gelişimi

Ahlak, iyi ve doğru davranışların tümü olarak ele alınır. Kohlberg ahlak gelişimini, bir insanın davranışı hakkında düşünme ya da davranışların iyi veya kötü olarak yorumlanması şeklinde tanımlamıştır (Akt.: Gander ve Gandiner, 1993). Hangi davranışın iyi veya kötü olduğu toplumdaki topluma insandan insana değişmektedir (Dinçel, 2006). Ortalama 8-12 yaşlarındaki çocuklar, kural ihlallerinin, yakalanmadıkları sürece cezayla sonuçlanmayacağını da bilirler.

Dolayısıyla, çocuğun çürük kalas yüzünden nehre düşmesini bir kaza olarak düşünürler. Kazaların “yaramaz” davranışların sonucu olmadığını anlarlar. Özellikle sekiz yaşından büyük çocuklar, ceza ile niyet arasındaki ilişkiyi de anlarlar (Bee ve Boyd, 2009).

Ergenlik dönemi, toplumsal değerlerin varlığının farkına varıldığı dönemdir ve değer yargıları, toplumun kurallarına bağlı kalınmayacağı düşüncelerinin olduğu bir dönemdir. Çevrenin ergenden ahlaki davranış beklentileri ön plana çıkar ve bu açıdan en hassas dönem ergenliğin ilk yıllarıdır. Ergen, haksızlıkları karşı aşırı sert tepkiler gösterir, tepkilerin şiddeti ergenlik sonuna doğru azalır. Soyut düşüncelerin gelişmesiyle ahlaki ve dini düşüncelerin temeli oluşmaya başlar. Kuralları zorunlu uyulması gerekenler olarak görürler, dış disiplin yerine iç disiplin eğilimi meydana gelir. Ergen anne-babasının ahlaki davranışlarını eleştirir. Ergenlik boyunca, ahlaki gelişim devam eder (Yalçın, 2018).

2.2.4. Sosyal Gelişim

Sosyal gelişim, bireyin toplum tarafından kabul edilebilir bir biçimde davranmayı öğrenme biçimidir. Bu süreç, doğumla birlikte anne ve babayla olan iletişimle başlayıp ömür boyu devam eder (Dinçel, 2006). Ergen, sadece boyunun uzamasıyla ya da yaşının ilerlemesiyle olgunlaşmaz. Olgunluk, bazı belirli kişilerarası deneyimler ve eğitsel sonuçlar ya da başarılarla meydana gelir (Adams, 1995).

Ergenlikte sosyal gelişim, ergenlerin hemcinsleriyle bir araya gelmeleri ve bu birliktelikleri aktivitelerle sürdürmeleri biçimindedir. Karşı cinse ilgi ve aileden kopmalar başlamakta, bireyin tek başına karar vermek için inatlaştığı görülmektedir. Aile bireyleriyle çatışmaların meydana geldiği görülmektedir. Ergen göze alınan riskleri olası etkilerinden daha az algılamaktadır (Derman, 2008; Keskin ve Çam, 2009; Uludağlı ve Sayıl, 2009).

Normal gelişim gösterenlere oranla otizmli çocuklarda sosyal gelişimin erken yaşlardan itibaren problemlili olduğu bilinmektedir. Bu yüzden eğer erken müdahale

ile otizm tanısının yüzdesi en alt seviyeye indirilmezse, ergenlik döneminde sorunlar artacaktır. Bu durum otizmliler için iletişim biçimlerini de doğrudan etkileyecektir (Ökcün Akçamuş, 2016).

Ergenler, beğenilme arzusuyla iletişimlerini sürdürürler. Beğenilmeme durumlarında kaygı duydukları görülmektedir (Derman, 2008). Yaşamın ilk yıllarında ortaya çıkan bağlanma, ergenlik döneminde de bireyin karşısına çıkar. Ergenin ebeveynleri ve toplumla çatışması onun ailesine karşı bağlanmasına engel değildir. Ergenler bu evrede kendi iç duygularına da yönelip “Ben kimim? Ne olacağım?” sorularına yanıtlar ararlar. Ne kadar çatışma yaşasalar da aileleriyle bağlanma durumları benlik ve kimliklerinin oluşumuna yardımcı olur. Ebeveynlerin desteğiyle oluşturulacak güvenli bağlanma hem ergenin yaşantısını hem de çevreyle yaşayacağı ilişkileri daha sağlıklı kılacaktır. Güvensiz bağlanma yaşayan ergen ise; toplum içerisinde daha çok sorun yaşayacaktır. Ebeveynlerin bu dönemde olumsuz yaklaşımlar sergilemesi, bireyin farklı bağlanma stilleri oluşturmasına yol açabilmektedir (Derman, 2008; Keskin ve Çam, 2009). OSB’li bireylerde ise farklı bağlanma stilleri bulunmuştur. Bazı araştırmalarda otizmlilerin güvenli bağlanmayı daha sonraları keşfettikleri görülürken, bazı durumlarda güvenli bağlanmanın geliştiği görülmüştür (Akdemir, Pehlivan Türk, Ünal ve Özusta, 2009).

Ebeveynleriyle çatışma yaşayan ergenlerin, daha çok risk aldığı görülmektedir. Bu riskin önüne geçmenin ve bir anlık hataların yaşamlarına mal olmaması ebeveyn tutumlarıyla yakından ilgilidir (Şatıroğlu, 2008; Uludağlı ve Sayıl, 2009). Ebeveynlerin bu dönemi sağlıklı geçirebilmeleri için ergenlerin kendilerine güvenmelerini sağlamaları, karşılıklı konuşabilecek ortam hazırlamaları önemlidir. Soyut düşüncelerin gelişmesiyle birlikte, kişisel ilişkileri daha düzenli hale gelen ergenin empati becerisi oluşmaya başlar. Kendini aradığı ve ne hissettiğini merak ettiği bir döneme gelen ergende ideal benlik ile gerçek benlik çatışması yaşanabilir. Dengeyi kurmakta zorlanan ergenlerde sosyal yetersizlik ve kişiler arası ilişkilerde çatışmaya yol açılacak durumlar meydana gelebilir. Bu durum bireyin vücudunu ve beynini kontrol altına almayı öğrenmesiyle olumlu kişisel ilişkiler ve empati becerisinin gelişimine doğru yönelecektir (Güvenç ve Aktaş, 2006).

Erikson'un kuramına göre her gelişim döneminin içerisinde çatışmalar mevcuttur. Her gelişim dönemi eklektik olup bir önceki gelişim dönemini etkiler ve bir üst seviyedeki gelişim dönemine alt yapı oluşturmaktadır. Bu dönemin sosyal ve duygusal olarak sağlıklı atlatılabilmesi bireyin ileriki yaşamında seçeceği işe, eşe, arkadaşlıkları etki etmektedir. Birey, bir yere ait olma duygusu güdecek ve yaşamını bu şekilde şekillendirecektir (Derman, 2008). Genellikle ergen, ergenlik döneminin sonlarında duygusal ve fiziksel olarak bireyselleşmesini tamamlamış, çevresindeki insanlardan bağımsız hale gelmiş olacaktır (Set, Dağdeviren ve Aktürk, 2006).

2.2.5. Kişilik Gelişimi

Kişilik kavramı, bir insanı diğerinden ayıran davranış biçimine denir. Diğer bir kişilik kavramı da bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, onu diğer bireylerden ayırt eden, tutarlı ve yapılaşmış ilişki biçimine denir (Yörükoğlu, 1993; Cüceloğlu, 1991). Kişiliğin temelleri yaşamın ilk yıllarında atılır, altı yaşında ana hatları belirir, ancak son biçimini ergenlik döneminin sonuna doğru alır. Bir bireyin kişiliği kolay kolay değişmez, çünkü uzun soluklu bir süreç içerisinde gelişir (Dinçel, 2006).

Ergenlik dönemi cinsel gelişimin sadece genital organla ilgili olmayıp bireyin kendini toplum içerisinde inşa ettiği kimlik duygusunun da geliştiği evredir. Erkeklik ve dişilik bu dönemde ergen için önemli olup toplumsal cinsiyet bağlamında ortaya çıkmaktadır (Set, Dağdeviren ve Aktürk, 2006). Bu dönemde ergen, içinde bulunduğu toplumun içerisindeki toplumsal cinsiyetin etkileriyle cinsel kimliğinin olgunlaşmasını sağlar (Derman, 2008). Cinsiyet rolü kazanımında ailelerin genel tutumları, sosyo-ekonomik düzeyi ve annenin çalışıyor olması gibi durumlar etkili olabilmektedir (Ocak Karabay, 2018).

Ergen kişiliğinin gelişiminde fiziksel değişimlere, cinsellikle ilgili yeni durumlara uyum sağlaması etkilidir. Anne-babalarla olan sağlıklı ilişkiler, aynı ve karşı cinsten bireylerle arkadaşlık geliştirme ve meslek uyumu sağlama gibi gelişim görevleri kişiliğin gelişiminde etkilidir (Dinçel, 2006).

Normal gelişim gösteren bir ergen gelişim özellikleri bazı açılardan özel gereksinimli olarak nitelendirilebilen OSB'li çocuklarda da benzerdir. Fakat ergenlikteki değişim ve gelişimin değerlendirilmesi veya yaşanabilecek sorunların OSB'li çocuklarda farklı ele alınmasını gerektirmektedir.

2.3. Ergenlik Dönemi Gelişim Görevleri

Her döneme özgü bireyden beklenen bazı gelişimsel görevler vardır. Sosyal açıdan bakıldığında bireyin bedensel görünümünü kabul edip bedenini etkili bir şekilde kullanması, kadın ya da erkek olarak toplumsal cinsiyet görevlerini başarması, her iki cinsten yaşlılarıyla yeni ve olgun ilişkiler kurmayı başarması, anne-baba veya yetişkinlerden duygusal olarak bağımsız olabilmesi, bir meslek seçip bunun için hazırlanmayı istemesi ve ekonomik özgürlüğe kavuşabilmesi, evlilik ve aile yaşantısına hazırlanabilmesi, sorumluluk alması ve bunları yerine getirmesi sayılabilir (Dinçel, 2006).

Ergen, içinde bulunduğu gelecek kaygısı ve stresten dolayı daha hassas ve kırılgan olabilmektedir. Bu hassas ve çekingen döneminde çevresiyle iletişimi iyi tutma, zorlukların üstesinden gelebilme gibi durumlarda daha güçlü kimlik kazanmaktadır ve bu da erişkinlikte birçok sorunla baş edebileceğinin göstergesidir (Demir Yiğit, 2018). İçinde bulunulan topluma ayak uydurmak ve beklentilerini karşılamak, değer yargılarını bilip bunlara saygı göstermek ergenden beklenen önemli ve ilk görevlerdendir. Bu dönemde din ve siyaset alanında da kendini kanıtlama ve kendine uygun en iyi imajı oluşturma becerisi içindedir. Okul öncesi döneminde annesiyle olumlu ve kaliteli ilişkiler kuran çocuğun ergenlik döneminde kolay kimlik kazanımı gerçekleştirdiği görülmüştür (Kırmızıgül, 2018).

Ergen ekonomik ve duygusal açıdan bağımsız olma, toplumsal role sahip olma, gelecekteki mesleğinin yapısını oluşturma, evlilik hayatına bakış ve hazır olma/rol model alma gibi görevleri ne kadar öğrenip yerine getirirse yetişkinlikte de o derece mutlu olacaktır. Ebeveynler tutum ve davranışlarıyla her anlamda bu süreci rahat atlatabilmeleri için ergeni desteklemelidirler (Memiş, 2018). Ergenlik döneminde ayrıca cinsellik konusundaki ilgileri gizli tutmayı öğrenme, yaşlıları içinde yer

edinme, soyut düşünebilme, yeniden beden imajı oluşturabilme, değerler ve ahlak sistemi geliştirebilme ve duygusal bağımsızlığa ulaşabilme de gelişim görevleri arasındadır (Eftekin, 2015).

Gerek gelişimsel özellikleri ve gerekse gelişim görevlerine bağlı olarak ergenlik döneminde farklı sorunlarla karşılaşılabilir.

2.4. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB)

Otizmin birçok tanımı yapılmaktadır. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarla otizm teriminin yanı sıra otizm spektrum bozukluğu (OSB) şeklinde tanımlamalar yapılmıştır (Gönen 2014). Otizm; çeşitli alanlarda zorluklar ve anormallikler ile karakterize olan nörogelişimsel bir bozukluktur. “Otizm” tanısı ilk kez Leo Kanner tarafından 1943 yılında “Erken Bebeklik Otizmi” olarak tanımlanmıştır (Akt.: Uylaş, 2015). OSB, erken dönemde ortaya çıkan, toplumsal iletişim ve etkileşimde yetersizlikle birlikte kısıtlı, tekrarlayıcı davranışlar, ilgiler ya da etkinliklerle karakterize olan bir yetersizliktir (Akt.: Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013).

DSM V tanı kriterlerine göre, OSB’li birey denebilmesi için “toplumsal etkileşim/iletişim eksiklikleri” alanındaki üç ölçütten üçünün; “sınırlı ve yineleyici ilgi, davranış ve etkinlikler” alanındaki dört ölçütten en az ikisinin karşılanması gerekmektedir (Yaylacı, 2015). Sık karşılaşılan ikincil tanılar ise depresyon, anksiyete, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, obsesif kompulsif bozukluk, psikotik bozukluk, bipolar bozukluk ve karşı gelme bozukluğudur (NAC, 2011).

Depresyon, bir ümitsizlik, karamsarlık, yetersizlik, kendine güvensizlik, çaresizlik, kendini değersiz hissetme, gereksiz suçluluk hissi ve kendini suçlama, sosyal yaşamdan uzaklaşma, beslenme ve uyku bozuklukları, yoğunlaşmama, unutkanlık, kararsızlık, neşesizlik, halsizlik gibi fiziksel şikayetler, ilgi duyduğu şeylerden zevk alamama veya yaşama karşı ilgisizlik, bazen intihar ve ölüm gibi düşüncelere kapılması şeklinde ortaya çıkan ruhsal bir çökkünlük olarak tanımlanmaktadır. Anksiyete ise, belirlenebilir bir olayla veya nesneyle orantılı

olmayan korku, kaygı gibi olumsuz duygularla tanımlanan ve kişinin yaşamını olumsuz etkileyen ruhsal bozukluk durumudur (Bhatia, 2009; Budak, 2001).

Obsesif kompulsif bozukluk; belirli bir durum veya nesneye karşı takıntılı bir durumdur. Kişi bu takıntılı durumu göz ardı edebilmek için obsesif kompulsif davranışlar sergiler (NAC, 2011). Psikotik bozukluk, geçmişte OSB tanısı ile karıştırılmakta, OSB tanısı alacak kişiye psikotik bozukluk tanısı konulmaktayken günümüzde bu durumun ortadan kalktığı söylenebilir. Fakat OSB ile psikotik bozukluğun ortak belirtileri nedeniyle az da olsa OSB tanısı konacak bireye psikotik bozukluk denebilmektedir. Tanının konması için bu iki ayrımı yapan uzman görüşüne başvurulmalıdır (Yassıbaş, 2015). Bipolar bozukluk ise aşırı etkinlik, aşırı heyecan, az uyuma, aşırı konuşkanlık, kendini önemli görme, birbirinden kopuk düşüncelere sahip olma, savurganlık gibi belirtilerle kendini gösteren manik vakalar ve iştah kaybı, uykusuzluk ve fazla uyuma, umutsuzluk, intihar düşünceleri gibi tipik depresyon bulguları ile ortaya çıkan rahatsızlıktır. Bir duygusal durumdan diğerine geçişin uzun süreli, düzenli ve ani olabildiği bu rahatsızlık, belirtilerin ortaya çıkış şekline veya ağırlığına bağlı olarak bipolar I, bipolar II, bipolar III gibi alt gruplara ayrılmaktadır (Budak, 2001).

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, ayrıntılara önem vermeme, dikkatini sürdürmekte zorluk çekme, dikkat gerektiren işlerden kaçma, gerekli olan nesnelere kaybetme gibi durumlardan altı ya da daha fazla belirtiyi en az altı aydır gösteriyor olmak ve bununla birlikte aşırı hareketlilik ve dürtüsellik kategorisinde yer alan durumlardan altısını veya daha fazlasını altı aydır gösteriyor olmakla kendini belli eden karakterize bir rahatsızlıktır. Aşırı hareketlilik ve dürtüsellik kategorisinde yer alan durumlar; kıpırdanma ya da oturduğu yerde duramama, uygun olmayan yerlerde koşurma ya da bir yerlere tırmanma, çoğunlukla sessiz bir şekilde etkinliklere katılamama, başkalarının sözünü kesme şeklinde sıralanabilir (Yassıbaş, 2015).

2.4.1. Otizm Spektrum Bozukluğunun Nedenleri

OSB'ye ilişkin olası nedenler incelendiğinde genel olarak nörolojik, genetik, ailesel ve çevresel nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Fakat OSB'nin çok sayıda karmaşık geni içine aldığı düşünüldüğünde genetik faktörlerin yanında diğer risk faktörlerinin hangi oranda etkilediği halen tartışılmaktadır (Kırcaali-İftar, 2012). Yapılan klinik araştırmalarda OSB'li bireylerin merkezi sinir sisteminin, beyin yapısı ve işleyişi konusunda bozukluklara sahip olması, OSB'nin beyin gelişimindeki ve beyin sinirsel-kimyasal yapılarındaki bozukluktan meydana geldiği düşünülmektedir (Diken, 2011). OSB'li bireylerin nörolojik özelliklerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmalar OSB'de birçok nörolojik farklılık olduğunu belirlemiştir. OSB olan bireylerin beyin büyüklükleri incelendiğinde OSB olan çocukların normal gelişim gösteren çocuklara göre daha ağır ve daha büyük beyine sahip oldukları ancak OSB olan yetişkinlerin normal gelişim gösteren yetişkinlere göre beyinlerinin daha hafif oldukları belirtilmiştir (Kemper ve Bauman, 1998).

OSB'nin genetik faktörlerine bakıldığında bozukluğun olduğu bireylerin kromozomlarındaki değişiklikler ön plana çıkmaktadır. Yapılan çalışmalarda davranışsal semptomlar ile kromozom hatası arasında bir uyumdan söz edilmemiş, ancak bu bireylerde on dördüncü kromozom dışında en az bir kromozomda etkilenim olduğu belirtilmektedir (Akt. Gillberg ve Coleman 2000). OSB, erkek çocuklarda dört kat daha fazla olmasına rağmen kız çocuklarında bilişsel boyut daha ciddidir. Diğer taraftan genetik faktörler bağlamında sahip olunan aileler ve ikiz kardeşler OSB'yi beraberinde getiren sebeplerdendir (Miller, Kuhaneck ve Glennon, 2001).

OSB'ye neden olabilecek çevresel faktörler düşünüldüğünde aşılardan, bakteriyel enfeksiyonlar, virüslere maruz kalma ve immün sistem anormallikleri, toksine ve toksin maddelere maruz kalma ve ailesel nedenler ele alınmıştır (Akt.: Uluyol, 2015). OSB'nin yaygınlık oranlarına bakıldığında, %0,07 ile %2,6 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Görülme sıklığı incelendiğinde ise, net ve kesin bilgiler elde edilememektedir. Kullanılan ölçüklerin geçerlilik ve ulaşılabilirliğinin sınırlı olması gibi nedenlerle Türkiye'den OSB'nin epidemiyolojik bilgilerine ulaşılamamaktadır (Öztürk, 2017).

2.4.2. OSB'li Çocukların Gelişim Özellikleri

OSB, çocuklarda görülebilen en güvenilir tanı konulabilen bozukluklardandır. Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) 1994 yılı ölçütlerine göre yaygın gelişimsel bozukluklar başlığı altı ele alınmıştır. Fakat 2013 yılı Mayıs ayında APA tarafından yayınlanmış olan DSM V tanı ölçütünde Otistik Bozukluk, Asperger Sendromu, başka türlü adlandırılmayan Yaygın Gelişimsel Bozukluk ve Çocukluk Dezintegratif Bozukluğu tek çatı altında toplanarak Otizm Spektrum Bozukluğu tanısı şeklinde kullanılması, Rett Sendromunun ise genetik yapısı nedeniyle OSB tanısı şeklinde değerlendirilmemesi kararlaştırılmıştır (Özkaya Tortamış, 2013).

Rutter, “Çocukluk Çağı Otizmi” olarak isimlendirdiği durumun tanısı için dört temel özelliğin bulunması gerektiğinden bahsetmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Çocuk 30 aylık olmadan ortaya çıkar.
- Sosyal gelişimde ve iletişimde sorun olur.
- Dil gelişiminde sapma ve gecikme olur.
- Aynılıkta ısrar ve tekrar olur.

DSM V Otizm Spektrum Bozukluğu tanı kriterlerine bakıldığında:

- Sosyal çevreyle olan iletişim ve sosyal çevreyle olan etkileşimde sürekli yetersizliğin olması.
 - Diyalog kuramamak, iletişimi sürdürmemek, ilginin toplanamaması, duygu paylaşımında yetersizlik gibi toplumsal-duygusal karşılık vermedeki yetersizlikler,
 - İlişkileri geliştirmekte ve devam ettirmekte zorluk yaşamak,
 - Göz teması, jest ve mimiklerin kullanılması gibi sözel olmayan iletişim davranışlarında yetersizlikler.
- Aşağıdakilerden en az ikisinin varlığı ile kendisini gösteren, kısıtlı, tekrarlanan davranışlar ya da etkinlikler.
 - Tekdüze, tekrarlanan motor davranış, eşya kullanımı veya konuşma
 - Rutine sadık kalma, aynı davranışlar da ısrar
 - Sınırlı, sabitlenmiş ilgiler, yaygın olmayan nesnelere anormal ilgi

- Duyusal boyutta çok fazla ya da çok az hassasiyetin olması veya sosyal çevrenin duyusal yönüne aşırı ilgi
- Belirtiler gelişimin erken evrelerinde mevcut olmalı.
- Belirtiler önemli alanlarda klinik olarak anlamlı seviyede bozukluğa sebep olmasıdır.
- Bozukluk zihinsel yetersizlik veya genel gelişimsel gerilik kaynaklı olmamalıdır (Hisoğlu, 2018). Kriterler göz önünde bulundurularak “Sosyal Etkileşim/İletişim” içeriğinden ölçüt olarak 3/3 olursa aynı zamanda da “Yineleyici Hareketler” içeriğinden de 4/2 en az karşılarsa çocuğa OSB tanısı konabilir.

Otizmin belirtileri genellikle çocuk 30. ayını doldurmadan başlar. Bebeğin sessiz sakin olması, nadiren ağlaması, göz kontağı kurmaması ve sosyal iletişim becerilerinin kısıtlı olması gibi kriterler erken tanı parametreleri içindedir. Genellikle aileler bir şeyin yolunda gitmediğini 18 aylıktan sonra fark edip iki yaşında doktora başvururlar (Tahincioğlu, 2016).

Yaygın gelişimsel bozuklukta, gelişimsel gerilik ileri düzeyde olup OSB’nu da içine almaktadır. Bu bozukluğun görüldüğü çocuklarda erken yaşta belirtiler ortaya çıkmaktadır. Sosyal ve iletişimsel sorunlara ayrıca stereotip davranışlar da eşlik etmektedir (Uzunlular, 2018). Yaygın gelişimsel bozukluk, doğuştan veya erken çocukluk döneminde başlayan gelişimi olumsuz yönde etkileyen nöropsikiyatrik bozukluktur (Akoğuz, 2014). OSB tanısı alan çocuklarda olduğu gibi kendi kendini uyarma, ellerini şıklatma veya birbirine vurma, dili işlevsel olarak kullanamama, değişime direnç gösterme ve dar ilgi alanı olup sadece o ilgi alanında takılı kalma, iletişimi başlatmama veya sürdürmeme, üç yaşından önce ya da doğuştan kendini belli eden bir bozukluktur (Karpata, 2011).

Rett Sendromu, doğumdan sonra ilk 5-6 ayda kendini gösteren, kız ve erkek çocuklarında görülen bir durumdur. Bu sendroma sahip kız çocukları yaşayabilirken X kromozomunda hasar olduğu için erkek çocukları yaşamlarını yitirmektedirler (Tanıdır, 2008). Ayrıca bu sendroma sahip çocukların doğuştan kazanmış oldukları yetiler de gün geçtikçe işlevini yitirip kalıcı hasarlar oluşmaktadır. El-göz

koordinasyon bozukluğu, sakarlık, elini ısırma, ovuşturma, yürüyememe, ileri aşamada nefes alma ve vermeyi unutma meydana gelmektedir (Uzunlular, 2018).

Çocukluk Dezentegratif Bozukluğu ise Heller Sendromu olarak da bilinmektedir. Ortalama 2-10 yaş aralığında görülme sıklığı artmaktadır. Bağırsak, mesane kontrol davranışlarında, motor gelişiminde, sosyal gelişimde ve dil gelişimi başta olmak üzere gerilemenin olduğu ve nadir görülen bir bozukluktur (Yazıcı ve Perçinel, 2014). Ayrıca bu bozukluğa dürtüsellik, hiperaktivite ve saldırgan davranışlar da eşlik etmektedir (Sanberk ve Eroğlu, 2013).

Asperger Sendromu, Avusturyalı doktor Hans Asperger tarafından 1944 yılında ortaya atılmıştır. OSB ile aynı kategoride gibi gözüke de dil ve bilişsel gelişimde gecikme olmamasıyla OSB'den ayrılmaktadır (Akoğuz, 2014). OSB' li bireylerde olduğu gibi, ilerleyen yaşlarda Asperger Sendromuna sahip çocuklarda da anksiyete, depresyon, hiperaktivite ve obsesif kompulsif görülmektedir. Karşısındaki kişiyle iletişimi başlatamama veya sürdürmemeye, dikkatini verememe ve monolog şeklinde tekrarları olabildiği gibi ne hissetiyse veya o an ne algılıyorsa empatiden yoksun bir şekilde karşı tarafa düşüncesini aktarma gibi sorunları yaşamaktadır (Dalmış, 2013). Asperger Sendromuna sahip çocukların zayıf ve akıcı olmayan ses tonları vardır ve genellikle etrafında onları bu şekilde dinleyen arkadaş çevresi yoktur. Onları bu şekilde kabul edip kayıtsızca dinleyebilecekleri kişiler ebeveynleridir. Çünkü bu sendroma sahip bireylerin dar ilgi alanları vardır ve o ilgi alanını karşısındaki kişi veya kişilere aktarma, kabul ettirme çabasına girdiklerinden etraflarında çok kişi yer almaz (Austin ve Sciarra, 2017).

Atipik Otizm, yüksek işlevli otizm olarak da bilinen IQ seviyesi 85 üstü olan ve beceri seviyesinin de yüksek oranda olduğu bilinen otizm türüdür. Yineleyici hareketler, ekolali, etrafındaki kişilere karşı duyarsız olma, yüksek beceriye sahip hatta hafif otistik ifadesinin kullanıldığı ve otizm belirtilerinin en hafif görüldüğü uygun eğitimle veya erken müdahale ile belirtinin azalmasıyla tanısının ortadan kalkabildiği otizm türüdür (Yılmaz, 2017; Tekin, 2010).

Normal bir bireyde, ergenlik dönemi erişkinliğe geçmeden önce yaşanan fırtınalı dönemlerden biri olarak ele alınmaktadır. Normal gelişim gösteren ergenler, bu dönemde kendilerini ifade etmede farklı yollara başvururlar. Buna rağmen yaşadıkları dönemin stres ve zorluğunun üzerine ebeveyn tutumları girdiğinde ergenlik hayli zor ve aşılması güç bir duvar gibi görülmektedir. Bunun yanı sıra ergenliğe yaklaşmış bir otizmlili, eğer ergenliğe kadar tanısı hafiflemiş ise bu süreçte kendisini anlatma ve ifade etmede zorluk yaşamamaktadır. Bunun aksi olan durumda ise zihinsel zorluklar, konuşma ve iletişim zorlukları gibi sorunlarla ergenlik sürecine giren birey kendini ifade edemediği için öfke nöbetleri, ağlama krizleri, saldırganlık hatta daha çok kendine zarar verme tutumları gösterebilmektedir (Abalı, 2018). Bu yüzden ergenliğe girmeden okuma-yazma, kendini ifade edecek faaliyetleri öğretme yoluna gidilerek ergenlik dönemini en hafif şekilde ne hissettiğini anlatmasına yardımcı olarak ve en iyi aile ortamında geçirmesine yardımcı olunmalıdır.

2.5. Normal ve OSB'li Ergenlerde Karşılaşılabilecek Sorunlar

Ergenlik döneminde sıklıkla karşılaşılan sorunlar okul, arkadaş ilişkileri, cinsellikle ilgili sorunlar ve davranım sorunları şeklinde ele alınarak incelenebilir. Sıklıkla karşılaşılan sorunlardan biri, okulla ilgili yaşanan sorunlardır. Ergenin akademik ve sosyal hayatının temel mekanı olarak okullar, ergenlik döneminde hızla gelişen değer yargıları, normlar ve günlük davranış kalıpları gibi alanlarda etkili ortamlardır. Herhangi bir nedenle okulda başarısız olan ya da okula devam edemeyen ergenin akademik gelişimi aksamakta, sosyal ilişkileri de zamanla azalmaktadır. Bu dönemde yaşanan düşük motivasyon, sınırlı imkanlar, aile içi etkileşimde yaşanan sorunlar ve yetersizlikler, şiddet, ağır hastalık, alkol ve madde bağımlılığı ya da diğer bir psikiyatrik bozukluğun varlığı, maddi güçlükler ve buna bağlı uygun çalışma ortamının olmayışı da ergenin akademik başarısını düşürebilir. Bunun yanında eğitim sisteminin sınav kazanma odaklı olması, çocuk ile ebeveyn arasında gerilimin artmasına neden olabilir. Özellikle ebeveynlerin; okul başarısı konusunda gerçekçi bir bakış açısı geliştirememeleri, sınavlar konusunda aşırı derecede kaygılı olmaları ya da kapasiteyi göz ardı ederek yüksek başarı beklentileri güven duygusunu zedelemektedir. Bunun sonucunda başarısızlık olduğu takdirde duygusal kırgınlık, öz

güvende azalma ve gelecek hayatını etkileme gibi sorunlar görülmektedir (Rodopman Arman, 2018; Büyükkaragöz, 1990).

Ergenlikte düşük başarı ve düşük öz saygı oluşması muhtemeldir ve bu iki durum birbiriyle yakından ilişkilidir. Ergen yaşına ve akıl kapasitesine uygun işler yapmayı öğrenmek için okula gider, bu esnada üretici olmayı ve başarılarının meyvesini toplamayı öğrenir. Öğrenme kapasitesine ve aileden alacağı tepkiye bağlı olarak, yeterlilik duygusu edinip üretime değer verecek ya da bu deneyimden aşâğılık duygusuyla çıkacaktır. Okul sadece dış dünya hakkında bilgi edinilen bir kaynak değil, aynı zamanda ergenin kendisi ve bu dünyaya nasıl uyum sağladığı hakkında bir görüş oluşturduğu yerdir. Öğrenme ya da başarılı olma konusunda zorluk yaşayan ergenin, özsaygı geliştirmesi de tehlikeye girer. Ergenlik yeniden düzenleme dönemidir ve yaşamın sosyal yanları öne çıktığı için, ilgi alanlarında geçici de olsa bir kayma olabilmektedir. Ergenin yeteneklerine uygun, ulaşılabilir beklentiler geliştirmek için her birinin bireysel kapasitesi ve farklılıkları göz önüne alınmalıdır. Aile sevgisini bilen ve onlar tarafından benimsenen ergenlerde özsaygı eksikliği olmayacaktır (Orvin, 1997).

Okul çağında okuluna gidemeyen OSB'li çocuk sayısının yaklaşık altı bin olduğu, okul çağındaki OSB'li öğrenci sayısının 125 bin olduğu bilinmektedir. Bu durumda aileler OSB'li çocukları için gölge abi\abla olarak nitelendirilen kişileri tercih etmektedirler. Çoğu zaman maddi olarak da zorlanmaktadır (Öztürk, 2012).

Ergenlik döneminde arkadaşlarla yaşanan sorunların başında akran zorbalığı gelmektedir. Akran zorbalığı: akranlar arasında görülen, fiziksel veya psikolojik olarak güçlü olan tarafın güçsüz olan karşı tarafa kasıtlı ve isteyerek uyguladığı güçtür (Şahin, Demirağ ve Aykaç, 2009). Her beş ergenden birinin şiddet mağduru olduğu ve bundan daha yüksek bir oranda fiziksel ya da cinsel olarak taciz edildikleri bildirilmektedir (Gül ve Güneş, 2009). Akran zorbalığı okul yolu, okul içi veya okul dışında meydana gelebilmektedir. Bu durum okulun büyüklüğü, bulunduğu bölge, öğrencilerin sosyo-ekonomik durumu gibi karmaşık sosyal süreçleri, sosyal ilişkileri ve etkili iletişimi içermektedir. Sıklıkla zorbalığa maruz kalma riski okulun ilk yıllarında görülürken zorbalık eden çocuklar daha çok son sınıflardadırlar.

Çoğunlukla daha küçük yaşta ve bedence zayıf çocuklar zorbalık eden çocuk tarafından mağdur olarak seçilirken, doğrudan fiziksel istismara maruz kalma daha çok erkek öğrenciler de görülmektedir. Yaş ilerledikçe bu tür problem davranışlarda kızlarda azalma görülürken erkek çocuklarda tam tersine fiziksel şiddette artma görülmektedir. Akran zorbalığı yaşanmasında, ailenin rolü çok büyüktür. Ebeveynleri tarafından şiddet gören bir çocuk, şiddet uygulayan ebeveyni rol model olarak akranlarına zarar verirken aynı duruma maruz kalan bir çocuk şiddet gören ebeveyni model olarak içine kapanıp istismara maruz kalabilir. Çocuğa ilgisiz davranılması, göz yumucu aile yapısı, çocuğa az sınır koyan aile yapısı, ebeveynler arası çatışma yaşanması, çocuğun aile tarafından toplumdan izole edilmesi, otorite kurma amaçlı çocuğun aile tarafından cezalandırılması gibi faktörler çocuğun istismar etme ya da maruz kalma olasılığını arttırmaktadır (Gürhan, 2017).

Ergen suçluluğu bir başka sorun olarak ele alınabilir. Akranlarla kavga, agresif tavırlar sergileme gibi davranışları gösteren ergenlerin önemli bir kısmı erişkin dönemde şiddet davranışları göstermemekte ve suç işlememektedir. On beş, on altı yaş civarında şiddet davranışları gösteren ergenlerin şiddet davranışlarının geçici olduğu söylenebilir. Bu yaşlardaki şiddet davranışları, çoğunlukla heyecan arayışı içindir ve ergen akranlarıyla birlikte iken görülür (Yavuzer, 2006).

Ergenlikte görülebilen bir başka sorun da siber zorbalık olarak ele alınabilir. Siber istismara en çok ergenlik döneminde maruz kalınmaktadır. Bilgi ve iletişim araçlarının kötü niyetle kullanılmasından kaynaklanan isimsiz çağrılar, kimliği gizleyerek zararlı e-postalar (spam), kişileri karalamak için hakaret ve tehdit içerikli ses, görüntü ve metinler yayma vb. eylemler siber istismar olarak isimlendirilmektedir. Siber istismarın öğrenciler üzerinde önemli etkileri olduğu yine araştırmalar sonucunda ortaya konmaktadır. Siber zorbalığa maruz kalan çocuklarda; depresif ruh hali, öfke, kızgınlık, okul başarısında düşme, arkadaşları ile görüşmek istememe ve kaçınma, bilgisayar ve cep telefonu kullanmada tereddüt ve okula gitmek istememe gibi belirti/davranışlar görülmektedir (Gürhan, 2017).

Ergenlik, cinsel değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak cinsel sorunların da görüldüğü bir dönemdir. Bir çocuk ilk cinsel kimliğiyle ilgili algılamalarını

ailesinden edinir. Kızlar bir kadın olarak nasıl davranacaklarını babaları ile ya da ebeveyn rolünü üstlenmiş diğer erkeklerle test ederler. Bu şans olmadığında ise “baba” aramaya başlayabilir ve riskli cinsel davranışlar sergileyebilirler. Ayrıca, kız çocuğun baba modeli ile karşılaşmamış olması onun kendi cinselliğini nasıl göstereceğini bilememesine de yol açabilir. Aile birbirinin sevgi dolu ve destekleyici olduğu, çocuğun gelişim düzeyine uygun olarak gözlendiği ve izlendiği bir aile ortamında çocuğun olgun, olumlu ilişkiler kurabilen sağlıklı bir erişkin olma olasılığı artar. Yaşanılan toplumda kadın ve erkek rollerinin iyi tanımlanmış olması ergene rehberlik edecektir. Ailesinde cinsellikle ilgili doğru mesaj alan ergen, sorunlarının üstesinden gelebilecektir. Fakat ailelerin çoğu cinselliği öğretmekle ilgili sorun yaşadıkları için, ergen arkadaş grupları ve medyayı ana bilgi kaynağı olarak almaktadır. Bu sebeple ergen bazı istenmeyen gebelikler ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara maruz kalabilmektedir (Alikaşifoğlu, 2008).

Ergenlikte ortaya çıkan bir diğer olay da mastürbasyondur. Ergen bu durumu planlı ve isteyerek keşfeder, karşı cinse olan duygularının tatmini olarak kullanır. Mastürbasyon, hayat boyunca varlığını sürdüren bir eylem olabilir. Fakat ergenlikte ilk defa bilinçli olarak keşfedilmesi zamanın kullanımı, vücut bütünlüğünün öğrenilmesi açısından önemlidir (Şatıroğlu, 2008). Yapılan araştırmalarda otizmliler çocukların en çok mastürbasyon konusunda problem yaşadıkları dikkat çekmiştir (Akt.: Özeren, 2013).

Ergenlerin hemen hemen tümünde görülen bir sorun ise kurallara uymama ve otoriteyle çatışma, yalan söyleme gibi davranım sorunlarıdır. Bazı ergenlerde bu davranım sorunları sürekli ve ergenin günlük hayatını etkiler. Canlılara karşı acımasız davranma, kuralları bozma, kavga etme gibi davranışlar yanında başkalarının temel haklarına saldırı veya başlıca yaşa uygun norm ve kuralları bozma davranışı davranım sorunu olarak nitelendirilebilir. Bu sorunların ortaya çıkmasında özellikle öfke kontrolü ve olumlu iletişim kurma gibi sosyal becerilerinin yetersizliği, ailede olumsuz tutumlar ve şiddet olayları, madde kullanımı vb. etken olabilir (Karabekiroğlu, 2015).

Ergenlikte görülen evden kaçma ise, ergenin alışlagelmiş ve tekdüze yaşam biçimini değiştirmek, olgunlaşmak, huzur bulmak, kabul görmek, yeni bir yuva ve yaşam aramak gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Kaçış sosyal konularda çatışma, okul başarısızlığı, ailenin ihmali gibi nedenlerden de kaynaklanıyor olabilir. Ergenin evden kaçmasında, eve yabancılaşması aynı zamanda yoğun baskı ve gerginliğin etkili olduğu görülmüştür. Suçlu gençler üzerinde yapılan araştırmaya göre gençlerin evden kaçmalarına, dolayısıyla anti sosyal davranışa ilk adım atmalarına neden olan en büyük etkenin %59 oranında baba baskısı olduğu görülmüştür. Denekler evden kaçma nedeni olarak, babalarının kendilerine fazla iş vermelerini ve bir hatadan dolayı cezalandırılma endişesini ileri sürmüşlerdir (Yavuzer, 2006).

Ergenlikte yaşanan sorunların OSB'li çocuklarda da yaşanması muhtemeldir. Bunun yanında, OSB ile ilgili özel durumlar, sorunların türü, görülme sıklığı ve şiddeti, çevreye etkileriyle farklılıklar gösterebilir. Normal ya da OSB'li olsun, ergen gelişimi ve problemlerinin üstesinden gelmede, ilk destek olacak kurumun aile kurumu olduğu, aile içinde anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları olduğu söylenebilir.

2.6. Anne-Baba Tutumları

Tutum, herhangi bir nesne, obje, olay ve kişiye karşı gösterilen veya geliştirilen bilişsel bir ögedir. Olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilen tutumlar, öğrenme yoluyla gerçekleşen ve sonradan kazanılan becerilerdir. Tutumlara bakılarak bireylerin davranışlarının nasıl şekilleneceği hakkında bilgi edinilebilir. Anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumları ise çocukların gelecekte nasıl bir birey olacağına dair bize bilgi vermektedir (Özyürek, 2018; Biçkur, 2015).

Tutumun bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutları vardır. Bilişsel öge daha çok inançla ilgilidir. Bireyin, karşısındaki nesneyle ilgili olumlu veya olumsuz inançlarıdır. Tecrübeler sonucunda elde edilen telkinlerle birlikte kişinin objektif veya sübjektif kanaatleri de tutumun bilişsel kanadını oluşturur. Duygusal öge, bireyin karşısındaki nesneye duyduğu olumlu veya olumsuz duyguları içermektedir. Birey karşısındaki nesneyi olumlu olarak görüyorsa olumlu duygular, eğer nesneyi

olumsuz olarak görüyorsa olumsuz duygular geliştirir. Tutumun, inanç dışındaki duygu yükünü bu öge tamamlamaktadır. Davranışsal öge ise, bireyin karşısındaki nesneye karşı gözlenebilen davranışlarıdır. Bu davranışlar; söz veya hareket olabilir. Davranışsal öge de kendi içinde karşısındaki nesnenin hoşça giden veya gitmeyen durumunu ifade eden duygusal davranış ve kişinin içinde bulunduğu alt kültürü de benimseyerek nesneye karşı gösterilebileceği en doğru davranışı seçmesini ifade eden normatif davranış olarak ikiye ayrılmaktadır (Biçkur, 2015).

Anne-baba tutumlarını ilk olarak ortaya koyan Baumrind'in yaklaşımı olmuştur. Baumrind 1971'de kontrol, bakım, açık iletişim ve olgunluk beklentisi olmak üzere anne-baba tutumlarını dört boyutta incelemiştir. Baumrind, bu boyutlara göre demokratik, otoriter/baskıcı ve koruyucu/istekçi anne-baba tutumudur. Maccoby ve Martin 1983'de, Baumrind'in yaklaşımına dayandırarak iki boyutlu bakış açısını geliştirmişlerdir ve büyük bir yankı uyandırmışlardır. Bu yaklaşımda Baumrind'in koruyucu anne-baba tutumunu kendi içinde ikiye ayırmışlardır ve dört farklı ebeveyn tutumu ortaya atmışlardır. Kontrol-talepkarlık ve duyarlılık noktasında yaklaşımlarını ele almışlardır (Oğuz, 2016; Kıray, 2018; Çevikbaş, 2018).

Anne-baba tutumları, çeşitli kaynaklarda farklı başlıklar altında ele alınmıştır. Genel olarak anne-baba tutumları olumlu ve olumsuz tutumlar olarak incelenebilir. Sağlıklı bir anne-baba tutumu çocuğu anlayan, değer veren, yanlışından çok doğrularını göz önünde bulunduran, yaratıcı düşünme becerileri başta olmak üzere problem çözme becerilerini geliştiren, kuralların belli ancak durum ve şarta göre esnek olabilen tutumdur. Sağlıksız tutum ise ezberci, yarışçı, idealleri doğrultusunda çocuğu belli bir kalıba sokmaya çalışan, sınırları olan ancak asla bu sınırlardan taviz vermeyen, sorumluluk duygusundan uzak ve iletişim becerileri olmayan tutumdur (Oktay, 2016; Gözübüyük, 2015).

Anne-babaların aşırı baskıcı ve otoriter, aşırı koruyucu ve hoşgörülü, ilgisiz veya aşırı mükemmeliyetçi çocuk yetiştirme tutumları olumsuz tutumlar olarak ele alınmaktadır. Demokratik anne-baba tutumu ise, olumlu tutum olarak incelenebilir.

2.6.1. Demokratik Anne-Baba Tutumu

Demokratik anne-baba tutumunda, anne-baba çocuğunu koşulsuz sevip kabul etmektedir. Çocuk için kurallar ve sınırlar bellidir. Böyle bir tutumla yetişen çocuk, kendisini en iyi şekilde ifade edip çözüm odaklı yetişmektedir. Çocuk hata yapabilir, ancak bu tutumda her şey çözüm odaklı ve uygun iletişim tarzı kullanıldığı için hata karşısında mantıklı bir açıklama yapılmasıyla çocukta olumlu benlik saygısı gelişir (Dervişoğlu, 2018).

Çocuklar için tartışılmaksızın en iyi tutumun demokratik tutum olduğu söylenebilir. Bu tutumla yetişen çocuk düşüncelerinden, duygularından, yaptıklarından dolayı eleştirilmez ve kendini en iyi hisseder. Ebeveynin, çocuğa karşı sabırlı ve hoşgörölü bir tutumudur. Çocuk, aile ortamında veya çevresinde yanlış yapma korkusu olmadan kendini rahat ifade edebilir. Sınırların belli olması ise çocuğun karmaşa yaşamasını engeller (Yıldırım, 2018).

2.6.2. Aşırı Baskıcı ve Otoriter Anne-Baba Tutumu

Aşırı baskıcı ve otoriter tutumu sergileyen anne-babaların çocuktan beklentileri çok fazladır (Bee and Body, 2009). Bu tutumu sergileyen ebeveynlerin çocukları, hata yapmaktan korkan, hassas, çekingen ve problem çözme becerisi en az olan çocuklardır. Ebeveyn, kendi istekleri doğrultusunda çocuktan beklentiye girerler. Çocuğun ne düşündüğu veya neye ihtiyacı olduğundan çok çocuğun başarısı, sorun çıkarmaması ve en önemlisi de kendi koydukları kuraldan dışarı çıkmamaları önemlidir. Çocuk aşırı kontrol içerisinde yetişir (Doğruyol, 2018).

Aşırı baskıcı ve otoriter tutumda, anne ve baba çocuğu bir kalıba sokmak ister. Bu kalıp sadece anne-babanın istekleri doğrultusunda belirledikleri kendilerince doğru kabul edilen bir kalıptır. Bu çerçeveye uyulmadığında çocuk ceza alır. Alınan ceza, çocukta davranışı değiştirmeyip aksine sadece davranışlarını bastıracaktır (Yavuzer, 2017).

Bastırılmış duygular ve davranışlar aileye gösterilmese bile çocuk çevresine ve yakın arkadaşlarına saldırganlık, öfke gibi tepkiler gösterebilir. Davranış problemleri ise çocuğun çevresi tarafından kabulünü güçleştirir. Sonuç olarak çocuk mutsuz, kaygılı, çekingen ve zayıf iletişim becerilerine sahip bir birey olarak yetişir (Santrock, 2017).

2.6.3. Aşırı Koruyucu Anne-Baba Tutumu

Çocuklarına karşı aşırı koruyucu tutum sergileyen ebeveynler, çocuklarının her anına müdahale ederler. Çocuğun herhangi bir sorumluluk almasına gerek kalmadan her işini anne-baba yapar. Bu tutumda olan ebeveynler, çocuğun yerine düşünür, çocuğun yerine karar verir ve çocuk için bir yol çizilir çocuğun bu yoldan ilerlemesi istenir. Çocuk, ne isterse önüne sererler. Bu şekilde yaşayan bir çocuk aynı isteği çevresinden ve arkadaşlarından da istemeye başlar. Fakat aynı özeni göremezse kendi içine kapanır, sosyal-duygusal yanı eksik kalır (Çakır, 2017).

Aşırı koruyucu anne-baba tutumunun baskın olduğu aile ortamında yetişen çocuklar hassas olabildikleri gibi her istediklerini hemen elde ettikleri için şımarık, empati yeteneğinden yoksun, huysuz, sorumluluk bilinci gelişmemiş bireyler olabilirler (Santrock, 2017).

2.6.4. İlgisiz Anne-Baba Tutumu

Çocuk doğduğundan itibaren koşulsuz sevgi ve ait olma ihtiyacı içerisindedir. Anne-baba bu ihtiyacı karşılamadığında, çocuk sürekli kaygı durumunda olur. Anne-babanın çocuğa zaman ayırmaması, yeterince ilgilenmeyip aitlik duygusunu veremiyorlarsa çocukta saldırgan kişilik özellikleri görülmesine neden olurlar (Çakır, 2017).

İlgi gösterilmeyen çocuklarda güven duygusu gelişmediği için kendini rahat ifade edemezler. Duygusal tatminsizlik, özgüven eksikliği, kaygı bozukluğu vb. problemlerle karşı karşıya kalırlar. Ergenlik döneminde bu birey aileden sevgiyi nasıl gördüyse karşısındaki bireye de bunu uygular (Kurul, 2017).

2.6.5. Aşırı Hoşgörülü/Gevşek Anne-Baba Tutumu

Aşırı hoşgörülü anne-baba tutumu, baskıcı ve otoriter anne-baba tutumunun tersine, her şeyin serbest olduğu bir tutumdur. Çocuk, bu aşırı serbestlik karşısında neyi yanlış yaptığını veya doğru olan davranışın ne olduğu konusunda karmaşa yaşar. Kural kavramı gelişmediği için öz denetimi yapmakta da eksiklik yaşar. Anne baba tarafından yapılmaması gereken bir davranış sergilendiğinde çocuk olumsuz bir durum veya tavırla karşılaştığında çocuk ne yapacağını bilemez çünkü sınır yoktur. Bu tutum karşısında çocuk doyumsuz olur ve doyumsuzluğu karşılamak için anne-baba sürekli hediye alır. Çocuk alışılmışın dışında bir ortama girdiğinde bocalar ve şımarık, benmerkezci, sorumluluktan uzak bir birey olarak yetişir (Balcı, 2018).

2.6.6. Mükemmeliyetçi Anne Baba Tutumu

Mükemmeliyetçi tutumu benimseyen anne-babalar, genellikle üst-sosyo ekonomik düzeydedir. Kendileri gibi çocuklarının da her alanda başarılı olmalarını isterler. Eğer ki kendi hayallerini gerçekleştirememişlerse çocuklarını hayallerinin başkahramanı ilan edip o yolda ilerlemelerini isterler. Doyumsuz bir ebeveyn tutumudur. Çocuğun yetenekleri, istekleri, ne hissettiğinin bir önemi yoktur. Çocuk, bir objedir ebeveyn için. Bu tutuma maruz kalan çocuk, yaptıklarının onayını bekleyen, sürekli kendini sorgulayan, mutsuz ve herhangi bir ideali olmayan birey olarak yetişir (Dervişoğlu, 2018; Balcı, 2018).

2.7. Anne Baba Tutumlarını Etkileyen Faktörler

Aile, aynı kan bağı taşıyan, ortak duygu ve düşüncelerinin paylaşıldığı, aynı evde yaşayan veya yaşamayan en küçük değerler topluluğudur (Öncül vd., 2014; Dokuzlu, 2016). Toplumun en küçük yapı birimi olarak aile, çocuğun kendisini ifade etmeye başladığı ve ifade şeklini öğrendiği, çocuğun koşulsuz kabul edilip sevildiği, ilk iletişime geçtiği birimdir. Anne-baba tutumunu etkileyen faktörler arasında anne-babanın kişilik ve anlayışı kadar aile tipi de önemlidir.

Aile tipleri Şu Şekilde ele alınabilir: Hanede sadece bir bireyin bulunduğu tek kişilik aile, anne-baba ve evlenmemiŐ çocuklarla, tek ebeveynli ve çocuklardan oluşan çekirdek aile; anne-baba ve çocuklar ile büyükanne, büyükbaba, hala, amca, teyze vb. en az iki neslin bir arada yaşadığı kalabalık aile tipi olan geniş aile; anne-baba ve gelinleriyle, evli oğullarıyla veya evli oğulları bekar çocukları ile tek bir evli oğlu, gelinleri ve torunlarıyla birlikte aynı evde yaşayan ataerkil aile; annenin veya babanın, bekar kardeŐleri ile kendi anne-babalarıyla birlikte yaŐamaları Őeklindeki geçiici aile; anne-babanın, birisinin veya her ikisinin de ölüm, ayrı yaşama, boŐanma gibi durumlarından ötürü bulunmadığı parçalanmıŐ aile; çocuklarla birlikte sadece annenin veya babanın bulunduğu tek ebeveynli aile (Cavkaytar vd., 2013).

Anne-babanın çocuğa karşı tutumunu etkileyen faktörlerden bir diğeri sosyo-ekonomik deđiŐkendir. Üst sosyo-ekonomik düzeydeki aileler, çocukları için hiçbir Őeyden kaçmayıp aynı zamanda çocuğunu Őımartarak daha özgür ve geniş imkanlar sunmaktadır. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki aileler ise, daha baskıcı ve otoriter tutum sergilediğini gösteren çalışmalar yapılmıştır (Dokuzlu, 2016; Acar, 2015).

Otoriter tutuma sahip ebeveynlerin çocuklarında kaygı, depresyon gibi psikolojik sıkıntılar görülürken, çocuklarına daha demokratik tutum sergileyen ebeveynlerin çocuklarının daha istendik davranışlar sergiledikleri görölmektedir. Çocukta ergenliğin baŐlamasıyla birlikte içine kapanıklık da artabilir. Yapılan bir araştırmada içine kapanan çocukların ailelerinin, daha çok baskıcı tutum sergiledikleri görölmüŐtür. Yine yapılan aynı çalışmada çocukların sergiledikleri kötü davranışların sonucunda ailenin baskısı da artmıŐtır. Ailenin baskısının çocuklarda davranış problemi çıkarttığı söylenebilir (Sertbaş, 2006). Davranış problemlerinin ortaya çıkması, devam etmesi veya dayanılamayacak durumlara gelmesinin en baŐtaki sebebi anne-baba tutumlarıdır. Anne-babanın stres veya kaygı durumunun değişkenlik gösterdiği durumlarda tutumlarının da o oranda değişkenlik göstereceği düşünölmektedir. Yapılan bir çalışma da annelerin babalara göre daha stresli oldukları ve çocuklarındaki engel durumunu algılama düzeylerine göre stresi artan ebeveynin de o doğrultu da çocuk üzerindeki baskısının da arttığı bulunmuştur (İlhan, 2017).

Ailenin çocuk sayısı, aile yapısı, çocuğun cinsiyeti, anne-babanın eğitim durumu, mesleği, yaşı gibi değişkenler de anne-baba tutumunu etkileyen faktörler arasındadır (Acar, 2015).

Çocukların, ergenliğe ilk adımlarında içinde buldukları durumu anlayabilmeleri, sürece adapte olmaları için uygun ortam ve onları anlayan ebeveynlerinin olması gerekmektedir. Anne-baba tutumu ne kadar iyileştirici, anlayışlı, içinde bulunulan durumun bir süreç olduğunun ve bu sürecin kendileri tarafından ne kadar desteklenirse o kadar verimli geçeceğini bilip ona göre davranırlarsa ergen de bu sürece kolay adapte olup sağlıklı ilişkiler içerisinde bulunur.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın tipi, araştırmanın yeri ve tarihi, çalışma grubu, araştırmada kullanılacak veri toplama araçları, verilerin toplanması ve değerlendirilmesinde kullanılan yöntemler, araştırmanın etik yönü, araştırmanın sınırlılıkları ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Tipi

Araştırmada OSB tanısı almış ve normal gelişim gösteren 9-12 yaş çocuğuna sahip annelerin tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla betimsel tarama modeli kullanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Yeri ve Tarihi

Bu araştırma, Ankara İli ve rastgele seçilmiş ilçelerinde OSB tanısı almış ve normal gelişim gösteren 9-12 yaş aralığında ilk ve ortaokula giden çocukların annelerinden alınan bilgilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan veriler 2017-2018 eğitim-öğretim yılını kapsamaktadır.

3.3. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, uygun örnekleme yöntemiyle belirlenen özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile ilk ve ortaokuldan oluşturulmuştur. Bu yöntem zaman, emek ve parasal yönden yaşanabilecek ve araştırmanın sonucunu etkilemesi olağan sınırlılıklar nedeniyle ve örneklemin kolay ulaşılabilir olmasından ötürü kullanılmıştır. Rastlantısal olarak seçilen okullardan 9-12 yaşında 90 normal gelişim gösteren, 70 OSB tanısı almış çocuğa sahip 160 anne çalışma grubuna dahil edilmiştir.

Tablo 1’de çalışma grubunda yer alan annelerin bazı kişisel bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Bazı Kişisel Bilgelerin Yüzde ve Frekansları

Yaşı	Normal Gelişen Çocuğa Sahip Anne		OSB Tanlı Çocuğa Sahip Anne		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
30 yaş ve altı	15	16,6	18	25,7	33	20,6
31-35 yaş	20	22,2	17	24,2	37	23,1
36-40 yaş	31	34,4	18	25,7	49	30,6
41 yaş ve üzeri	24	26,6	17	24,2	41	25,6
Öğrenim Durumu						
İlkokul	16	17,7	12	17,1	28	17,5
Ortaokul	19	21,1	13	18,5	32	20,0
Lise	26	28,8	20	28,5	46	28,8
Üniversite	29	32,2	25	35,7	54	33,8
Çalışma Durumu						
Çalışmıyor	65	72,2	38	54,2	103	64,4
Çalışıyor	25	27,7	32	45,7	57	35,6
Çocuk Sayısı						
Tek çocuk	15	16,6	59	84,2	31	19,4
İki çocuk	54	60	30	42,8	84	52,5
Üç çocuk	16	17,7	14	20	30	18,8
Dört ve üzeri	5	5,5	10	14,2	15	9,4
Gelir Düzeyi						
Düşük	15	16,6	12	17,1	27	16,9
Orta	75	83,3	58	82,8	133	83,1
Aile Yapısı						
Çekirdek aile	82	91,1	62	88,5	144	90,0
Geniş aile	8	8,8	8	11,4	16	10,0

Tablo 1 incelendiğinde, normal gelişen çocuğa sahip annelerin %16,6’sı 30 yaş ve altında, %22,2’si 31-35 yaş, %34,4’ü 36-40 yaş, %26,6’sı 41 ve üstü yaş

aralığında; OSB tanılı çocuğa sahip annelerin %25,7'si 30 yaş ve altı, %24,2'si 31-35 yaş, %25,7'si 36-40 yaş, %24,2'si 41 ve üstü yaş aralığındadır. Normal gelişen çocuğa sahip annelerin %17,7'si ilkokul, %21,1'i ortaokul, %28,8'i lise ve %32,2'si üniversite mezunu; OSB tanılı çocuğa sahip annelerin %17,1'i ilkokul, %18,5'i ortaokul, %28,5'i lise ve %35,7'si üniversite mezunudur. Normal gelişen çocuğa sahip annelerin %72,2'si çalışmamakta, %27,7'si çalışmakta; OSB tanılı çocuğa sahip annelerin %54,2'si çalışmamakta, %45,7'si çalışmaktadır. Normal gelişen çocuğa sahip annelerin %16,6'sı tek çocuğa, %60'ı iki çocuğa, %17,7'si üç çocuğa ve %5,5'i dört çocuğa sahip; OSB tanılı çocuğa sahip annelerin %84,2'si tek çocuğa, %42,8'i iki çocuğa, %20'si üç çocuğa ve %14,2'si dört çocuğa sahiptir. Normal gelişen çocuğa sahip annelerin %16,6'sı düşük, %83,3'ü orta düzeyde gelire sahip; OSB tanılı çocuğa sahip annelerin %17,1'i düşük, %82,8'i orta düzeyde gelire sahiptir. Normal gelişen çocuğa sahip annelerin %91,1'i çekirdek, %8,8'i geniş aile; OSB tanılı çocuğa sahip annelerin %88,5'i çekirdek, %11,4'ü geniş aile yapısına sahip olduğu görülmektedir.

3.4. Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından oluşturulmuş olan Kişisel Bilgi Formu ve Özyürek (2018) tarafından geliştirilmiş olan Anne-Baba Tutumu Ölçeği-C Formu kullanılmıştır.

3.4.1. Kişisel Bilgi Formu

Bu formda aile gelir durumu, aile yapısı, annelerinin yaşı, öğrenim durumu, mesleği, çocuk sayısı gibi bilgilere yer verilmiştir (EK 1).

3.4.2. Anne Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ)

Özyürek (2018) tarafından geliştirilen Anne-Baba Tutum Ölçeği-C Formu kullanılmıştır. Ölçek çocuğu ortaokula devam eden anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumlarının belirlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Ölçek geçerlik ve güvenirlik çalışmaları çocuğu ortaokula döneminde 99 anne ve 100 baba üzerinde

yürütülmüştür. Oluşturulan 70 maddelik madde havuzundan uygulama sonrası yapılan analizler neticesinde 24 madde çıkarılmış ve 35 madde, üç boyuttan oluşan ölçek elde edilmiştir. Demokratik Tutum (13 madde), Baskıcı ve Otoriter Tutum (10 madde) ve Aşırı Hoşgörülü Tutum (12 madde) alt boyutlarından oluşan ölçek, “Tamamen Katılıyorum-5 puan” ve “Hiç katılmıyorum-1 puan” arası beşli likert tipindedir. Alınan puanlarının yüksek olması annelerin veya babaların ilgili alt boyutta yer alan çocuk yetiştirme tutumlarının daha baskın olduğunu göstermektedir. Ölçek Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları alt Demokratik Tutum alt boyutu için 0,83, Baskıcı ve Otoriter Tutum alt boyutu için 0,83 ve Hoşgörülü Tutum alt boyutu için 0,75 olarak belirlenmiştir. Test-tekrar test korelasyon katsayıları alt boyutlar için sırasıyla 0,77, 0,87 ve 0,78 olarak belirlenmiş, ilk ve son %27’lik grupların madde ortalamaları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Özyürek, 2018). Bu çalışmada, özel eğitim gereksinimli çocuğa sahip annelerle çalışıldığı için güvenirlik analizleri yapılmış ve güvenirlik katsayıları 35 maddelik ölçeğin tümü için 0,76, Demokratik Tutum alt boyutu için 0,84, Baskıcı ve Otoriter Tutum alt boyutu için 0,76, ve Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyutu için 0,72 olarak bulunmuştur.

3.5. Verilerin Toplanması

Veri toplama öncesi, araştırma hakkında öğretmenler ve anneler bilgilendirilmiştir. Kişisel bilgi formu ve Anne Baba Tutum Ölçeği, özel eğitime gelen annelere araştırmacı ve diğer öğretmenler aracılığıyla doldurtulmuştur. Normal gelişim gösteren çocukların annelerine ise çocukları aracılığıyla evlerine kişisel bilgi formu ve ABTÖ gönderilerek doldurtulmuştur.

3.6. Verilerin Değerlendirilmesinde Kullanılan Yöntemler

Verilerin analizinde hangi testlerin kullanılabileceğinin belirlenmesi amacıyla Kolmogorow Simirnov Testi ve Shapiro-Wilks’ten yararlanılmıştır. Tablo 2’de ABTÖ alt boyut puanlarının normal dağılım gösterip göstermediğine ilişkin bulgular verilmiştir.

Tablo 2. ABTÖ Puanları Normallik Dağılımı

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Demokratik Tutum	0,082	160	0,010	0,956	160	0,000
Baskıcı/Otoriter Tutum	0,069	160	0,059	0,984	160	0,063
Aşırı Hoşgörülü Tutum	0,089	160	0,003	0,976	160	0,008

Tablo 2'ye göre ABTÖ normallik dağılımlarına bakıldığında Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanlarının normal dağılım gösterdiği, Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyut puanlarının ise normal dağılmadığı görülmektedir. Bu nedenle, kişisel değişkenler ve ABTÖ puanları arasında fark olup olmadığı incelenirken Otoriter Tutum alt boyutu için ikili değişkenlerde t-Testi, üç ve üzeri değişkenlerde tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyutları için ikili değişkenlerde Mann Whitney-U testi, üç ve üzeri değişkenler için Kruskal Wallis-H testinden yararlanılmıştır.

3.7. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmada etik ilkelere dikkat edilerek verilerin toplanmasından önce etik kurul izni alınmıştır (Ek 3).

3.8. Araştırmanın Sınırlılıkları

- Araştırma Ankara il merkezi ve rastgele seçilmiş ilçeleri ile sınırlıdır.
- Araştırma 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde Ankara il merkezinde bulunan OSB tanısı almış özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine giden ve normal gelişim gösteren ilkokul ve ortaokula devam eden 9-12 yaş çocuğuna sahip 160 anne ile sınırlıdır.
- Araştırmanın verileri “Anne Baba Tutum Ölçeği” nin ölçtüğü puanlar ile sınırlıdır.
- Araştırma bulgularının geçerliliği çalışma grubundan elde edilen verilerle sınırlıdır.

4. BULGULAR

Bu bölümde, çalışma grubunun kişisel bazı değişkenlerine göre ABTÖ puanlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3'te normal ve OSB tanılı çocuğa sahip anne ABTÖ alt boyut puanlarının Baskıcı/Otoriter Tutum, Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutuma göre t-Testi ile Mann Whitney-U testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Annelerin ABTÖ Alt Boyut Puanlarının Karşılaştırılması

ABTÖ	Normal Gelişen Çocuğa Sahip Anne		OSB Tanılı Çocuğa Sahip Anne		t-/M.W.U Testi
	Ort.	Ss	Ort.	Ss	
Baskıcı/Otoriter Tutum	24,57	6,29	22,80	5,35	t: 1,890 p: 0,061
Demokratik Tutum	21,57	5,32	20,37	6,32	Z: -1,091 p:0,359
Aşırı Hoşgörülü tutum	41,72	5,12	39,94	7,28	Z:-1,38 p:0,166

Tablo 3'e göre, normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin ABTÖ alt boyut puanları karşılaştırıldığında iki grubun puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Buna göre, çalışma grubundaki annelerin çocuklarının normal veya OSB tanılı olmasının, annelerin çocuklarına karşı tutumlarını anlamlı ölçüde etkilemediği söylenebilir. Anlamlı bir fark olmasa da normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin ABTÖ tüm alt boyut puanlarının OSB tanılı çocuğa sahip olan annelerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Puan farkı dikkate alındığında, normal çocuğa sahip annelerin OSB tanılı çocuğa sahip olanlara göre daha baskıcı, daha otoriter ve daha aşırı hoşgörülü tutum sergiledikleri söylenebilir.

Tablo 4'te normal ve OSB tanılı çocuğa sahip anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanlarının yaşa göre ANOVA sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum Alt Boyut Puanlarının Yaşa Göre ANOVA Sonuçları

ABTÖ	Yaş	Normal Gelişen Çocuğa Sahip Anne			OSB Tanılı Çocuğa Sahip Anne		
		N	Ort.	Ss	N	Ort.	Ss
Baskıcı/ Otoriter Tutum	30 yaş ve altı	33	20,93	5,33	18	24,11	5,15
	31-35 yaş	37	20,45	4,89	17	23,70	3,77
	36-40 yaş	48	21,22	5,50	18	22,05	5,34
	41 yaş ve üzeri	41	23,37	5,29	17	21,29	6,70
ANOVA		F: 0,895 p: 0,447			F: 1,091 p:0,359		

Tablo 4'e göre, normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin yaşı ile ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanları arasında anlamlı fark yoktur ($p>0,05$). Buna göre, normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı baskıcı/otoriter tutumlarının yaş değişkeninden anlamlı düzeyde etkilenmediği söylenebilir.

Tablo 5'te normal ve OSB tanılı çocuğa sahip anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyut puanlarının yaşa göre Kruskal Wallis-H testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum Alt Boyut Puanlarının Yaşa Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

ABTÖ	Yaş	Normal Gelişen Çocuğa Sahip Anne			OSB Tanılı Çocuğa Sahip Anne		
		N	Ort.	Ss	N	Ort.	Ss
Demokratik Tutum	30 yaş ve altı	15	20,93	5,33	18	19,16	5,29
	31-35 yaş	20	20,45	4,89	17	20,82	6,30
	36-40 yaş	31	21,22	5,50	18	22,88	7,85
	41 yaş ve üzeri	24	23,37	5,29	17	18,52	4,96
Kruskal Wallis			H: 3,802		H: 3,559		
			p: 0,284		p: 0,313		
Aşırı Hoşgörülü Tutum	30 yaş ve altı	15	42,66	4,01	18	42,72	5,43
	31-35 yaş	20	42,25	6,43	17	40,29	5,38
	36-40 yaş	31	41,96	5,40	18	39,11	7,31
	41 yaş ve üzeri	24	40,37	4,07	17	37,52	9,77
Kruskal Wallis			H: 4,282		F: 2,697		
			p: 0,233		p: 0,441		

Tablo 5'e göre, normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin yaşı ile ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyut puanları arasında anlamlı fark yoktur ($p < 0,05$). Buna göre, normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı demokratik tutum ve aşırı hoşgörülü tutumlarının yaş değişkeninden anlamlı düzeyde etkilenmediği söylenebilir.

Tablo 6'da normal ve OSB tanılı çocuğa sahip anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanlarının öğrenim durumuna göre ANOVA sonuçları verilmiştir.

Tablo 6. Anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum Alt Boyut Puanlarının Öğrenim Durumuna Göre ANOVA Sonuçları

ABTÖ	Öğrenim Durumu	Normal Gelişen Çocuğa Sahip Anne			OSB Tanılı Çocuğa Sahip Anne		
		N	Ort.	Ss	N	Ort.	Ss
Baskıcı/ Otoriter Tutum	İlkokul mezunu	16	21,37	6,75	12	19,75	4,90
	Ortaokul mezunu	19	23,10	6,64	13	22,07	3,45
	Lise mezunu	26	24,23	5,36	20	21,10	5,49
	Üniversite mezunu	29	27,62	5,51	25	26,00	4,84
ANOVA		F: 4,485 p: 0,006*			F: 6,155 p:0,001*		

*p<0,05

Tablo 6'ya göre, hem normal hem de OSB tanılı çocuğa sahip annelerin öğrenim durumu ile ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanları arasında anlamlı fark vardır ($p<0,05$). Farkın kaynağı incelendiğinde normal gelişim gösteren çocuğa sahip ilkokul, ortaokul ve lise mezunu annelerin puanı ($Ort_{ilkokul}=20,67$, $Ort_{ortaokul}=22,68$, $Ort_{lise}=23,06$), üniversite mezunu olan annelerin aynı puanından ($Ort_{üniversite}=26,86$) düşüktür. Annelerin öğrenim düzeyi yükseldikçe Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanlarının da arttığı görülmektedir. OSB tanılı çocuğa sahip annelerden en düşük puanı ilkokul mezunu ($Ort_{ilkokul}=19,75$, ve en yüksek puanı lisans mezunu anneler ($Ort_{üniversite}=26,00$) almıştır. Buna göre, hem normal hem de OSB tanılı çocuğa sahip ilkokul mezunu annelerin çocuklarına karşı en az baskıcı/otoriter tutum, üniversite mezunu annelerin ise en yüksek oranda baskıcı/otoriter tutum sergiledikleri söylenebilir.

Tablo 7'de normal ve OSB tanılı çocuğa sahip anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyut puanlarının öğrenim durumuna göre Kruskal Wallis-H testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 7. Anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum Alt Boyut Puanlarının Öğrenim Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

ABTÖ	Öğrenim Durumu	Normal Gelişen Çocuğa Sahip Anne			OSB Tanılı Çocuğa Sahip Anne		
		N	Ort.	Ss	N	Ort.	Ss
Demokratik Tutum	İlkokul mezunu	16	23,37	4,57	12	20,33	6,67
	Ortaokul mezunu	19	22,42	6,24	13	22,15	8,60
	Lise mezunu	26	22,11	5,43	20	21,00	5,91
	Üniversite mezunu	29	19,55	4,53	25	18,96	5,07
Kruskal Wallis		H: 7,498 p: 0,058			H: 1,787 p:0,618		
Aşırı Hoşgörülü Tutum	İlkokul mezunu	16	40,37	4,82	12	37,00	9,03
	Ortaokul mezunu	19	39,84	4,23	13	40,76	6,01
	Lise mezunu	26	42,42	4,66	20	39,55	7,98
	Üniversite mezunu	29	43,06	5,84	25	41,24	6,30
Kruskal Wallis		H: 6,625 p: 0,085			H: 2,136 p: 0,545		

Tablo 7'ye göre, normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin öğrenim durumu ile ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyut puanları arasında anlamlı fark yoktur ($p < 0,05$). Buna göre, normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı demokratik tutum ve aşırı hoşgörülü tutumlarının öğrenim durumu değişkeninden anlamlı düzeyde etkilenmediği söylenebilir.

Tablo 8'de normal ve OSB tanılı çocuğa sahip anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanlarının bir işte çalışıp çalışmama durumuna göre t-Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 8. Anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum Alt Boyut Puanlarının Çalışma Durumuna Göre t-Testi Sonuçları

ABTÖ	Çalışma Durumu	Normal Gelişen Çocuğa Sahip Anne			OSB Tanılı Çocuğa Sahip Anne		
		N	Ort.	Ss	N	Ort.	Ss
Baskıcı/	Çalışıyor	65	24,09	5,99	38	21,36	4,63
Otoriter Tutum	Çalışmıyor	25	25,84	6,97	32	24,50	5,71
t-Testi			t: -1,182			t: -2,532	
			p: 0,240			p: 0,014*	

*p<0,05

Tablo 8'e göre, OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çalışıp çalışmama durumlarıyla ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanları arasında anlamlı fark vardır ($p<0,05$). Çalışmayan annelerin puanları ($Ort_{\text{çalışmıyor}}=24,50$) çalışan annelerin puanından ($Ort_{\text{çalışan}}=21,36$) anlamlı düzeyde düşüktür. Buna göre, OSB tanılı çocuğa sahip çalışan annelerin ev hanımı olanlara göre çocuklarına karşı daha baskıcı ve otoriter tutum sergiledikleri söylenebilir.

Tablo 9'da normal ve OSB tanılı çocuğa sahip anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyut puanlarının bir işte çalışıp çalışmama durumuna göre Mann Whitney-U testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 9. Anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum Alt Boyut Puanlarının Çalışma Durumuna Göre Mann Whitney-U Testi Sonuçları

ABTÖ	Çalışma Durumu	Normal Gelişen Çocuğa Sahip Anne			OSB Tanılı Çocuğa Sahip Anne		
		N	Ort.	Ss	N	Ort.	Ss
Demokratik Tutum	Çalışıyor	65	21,80	5,30	38	21,36	6,69
	Çalışmıyor	25	21,00	5,43	32	19,18	5,73
M. W. U		Z: -0,636 p: 0,525			Z: -1,419 p: 0,156		
Aşırı Hoşgörülü Tutum	Çalışıyor	65	41,81	4,51	38	38,68	7,95
	Çalışmıyor	25	41,48	6,55	32	41,43	6,18
M. W. U		Z: -0,348 p: 0,728			Z: -1,153 p: 0,249		

Tablo 9'a göre, normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çalışıp çalışmama durumlarıyla ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyut puanları arasında anlamlı fark yoktur ($p < 0,05$). Buna göre, normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı demokratik tutum ve aşırı hoşgörülü tutumlarının çalışıp çalışmama durumundan anlamlı düzeyde etkilenmediği söylenebilir.

Tablo 10'da normal ve OSB tanılı çocuğa sahip anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanlarının çocuk sayısına göre ANOVA sonuçları verilmiştir.

Tablo 10. Anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum Alt Boyut Puanlarının Çocuk Sayısına Göre ANOVA Sonuçları

ABTÖ	Çocuk Sayısı	Normal Gelişen Çocuğa Sahip Anne			OSB Tanılı Çocuğa Sahip Anne		
		N	Ort.	Ss	N	Ort.	Ss
Baskıcı/ Otoriter Tutum	Tek çocuk	15	25,13	6,52	16	26,25	4,90
	İki çocuk	54	24,92	5,86	30	22,76	5,11
	Üç çocuk	16	23,50	6,74	14	21,21	4,22
	Dört ve üzeri	5	22,60	9,65	10	19,60	5,75
ANOVA		F: 0,407 p: 0,749			F: 4,377 p: 0,007*		

* $p < 0,05$

Tablo 10'a göre, OSB tanımlı çocuğa sahip annelerin çocuk sayısı ile ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanları arasında anlamlı fark vardır ($p < 0,05$). OSB tanımlı tek çocuğa sahip annelerin ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanı ($Ort_{tek\text{çocuk}}=26,25$) diğer annelerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir ve çocuk sayısı arttıkça Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanlarının azaldığı görölmektedir. Normal gelişen çocuğa sahip annelerin ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanı, çocuk sayısının artışıyla azalma gösterse de istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur ($p > 0,05$). Buna göre, OSB tanımlı tek bir çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı daha baskıcı/otoriter tutum sergiledikleri, çocuk sayısı arttıkça bu tutumlarının azaldığı söylenebilir.

Tablo 11'de normal ve OSB tanımlı çocuğa sahip anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörölü Tutum alt boyut puanlarının çocuk sayısına göre Kruskal Wallis-H testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 11. Anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörölü Tutum Alt Boyut Puanlarının Çocuk Sayısına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

ABTÖ	Çocuk Sayısı	Normal Gelişen Çocuğa Sahip Anne			OSB Tanımlı Çocuğa Sahip Anne		
		N	Ort.	Ss	N	Ort.	Ss
Demokratik Tutum	Tek çocuk	15	20,13	6,11	16	20,00	4,41
	İki çocuk	54	21,12	5,00	30	19,83	5,66
	Üç çocuk	16	24,18	4,60	14	19,50	7,69
	Dört ve üzeri	5	22,40	7,05	10	23,80	8,35
Kruskal Wallis		H: 6,727 p: 0,81			H: 2,944 p: 0,400		
Aşırı Hoşgörölü Tutum	Tek çocuk	15	40,06	5,62	16	43,06	4,85
	İki çocuk	54	42,09	4,79	30	40,83	6,20
	Üç çocuk	16	41,87	6,07	14	39,57	7,90
	Dört ve üzeri	5	42,20	4,08	10	32,80	8,71
Kruskal Wallis		H: 0,999 p: 0,802			F: 9,177 p: 0,027*		

* $p < 0,05$

Tablo 11'e göre, normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin ABTÖ Demokratik Tutum alt boyut puanları ile ailedeki çocuk sayısı arasında anlamlı fark yoktur ($p>0,05$). Normal gelişen çocuğa sahip annelerin ABTÖ Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyut puanı çocuk sayısından anlamlı ölçüde etkilenmezken OSB tanılı çocuğa sahip annelerin puanı çocuk sayısına göre anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). Tek çocuğa sahip annelerin ABTÖ Aşırı Hoşgörülü Tutum puanı ($Ort_{\text{tekçocuk}}=43,06$), diğer annelerin puanından daha yüksektir. Ayrıca çocuk sayısı arttıkça Aşırı Hoşgörülü Tutum puanlarının giderek azaldığı görülmektedir. Buna göre, OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı aşırı hoşgörülü tutumlarının çocuk sayısı arttıkça azaldığı söylenebilir.

Tablo 12'de normal ve OSB tanılı çocuğa sahip anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanlarının aile gelir durumu değişkenine göre t-Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 12. Anne ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum Alt Boyut Puanlarının Aile Gelir Durumuna Göre t-Testi Sonuçları

ABTÖ	Gelir Durumu	Normal Gelişen Çocuğa Sahip Anne			OSB Tanılı Çocuğa Sahip Anne		
		N	Ort.	Ss	N	Ort.	Ss
Baskıcı/Otoriter Tutum	Düşük	15	24,80	7,21	12	17,66	4,79
	Orta	75	24,53	6,14	58	23,86	4,85
t-Testi		t: 0,149			t: -4,033		
		p: 0,882			p: 0,000*		

* $p<0,05$

Tablo 12'ye göre, OSB tanılı çocuğa sahip annelerin aile gelir durumu ile ABTÖ Baskıcı/Otoriter Tutum alt boyut puanları arasında anlamlı fark vardır ($p<0,05$). Aile gelir durumunu düşük olarak ifade eden annelerin ABTÖ Baskıcı/Otoriter tutum puanları ($Ort_{\text{gelirdurumu}}=17,66$), gelirini orta düzeyde olarak belirten annelerin puanlarından anlamlı düzeyde daha düşüktür. Buna göre, normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı baskıcı/otoriter tutumu aile gelir durumundan anlamlı düzeyde etkilenmezken, aile gelir durumu daha yüksek olan

OSB tanıli çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı tutumlarının daha baskıcı/otoriter olduğu söylenebilir.

Tablo 13'te normal ve OSB tanıli çocuğa sahip anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyut puanlarının aile gelir durumu değişkenine göre Mann Whitney-U Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 13. Anne ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum Alt Boyut Puanlarının Aile Gelir Durumuna Göre Mann Whitney-U Testi Sonuçları

ABTÖ	Gelir Durumu	Normal Gelişen Çocuğa Sahip Anne			OSB Tanılı Çocuğa Sahip Anne		
		N	Ort.	Ss	N	Ort.	Ss
Demokratik Tutum	Düşük	15	21,73	6,73	12	21,66	7,40
	Orta	75	21,54	5,04	58	20,10	6,11
M. W. U		Z: -0,130 p: 0,896			Z: -0,555 p: 0,579		
Aşırı Hoşgörülü Tutum	Düşük	15	40,73	4,39	12	37,25	11,12
	Orta	75	41,92	5,25	58	40,50	6,20
M. W. U		Z: -0,592 p: 0,554			Z: -0,688 p: 0,492		

Tablo 13'e göre, normal ve OSB tanıli çocuğa sahip annelerin ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyut puanları ile aile gelir durumu arasında anlamlı fark yoktur ($p < 0,05$). Buna göre, normal ve OSB tanıli çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı demokratik tutum ve aşırı hoşgörülü tutumlarının aile gelir durumu değişkeninden anlamlı düzeyde etkilenmediği söylenebilir.

5. TARTIŞMA

Çalışmada, genel olarak çocuğun normal ya da OSB tanılı olması durumuna göre annelerin çocuk yetiştirmeye yönelik tutum puanlarının anlamlı ölçüde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Çocuğunun engellilik, engel türünün derecesi veya davranış problemleri gibi durumlar anne-babayı strese sokan ve tutumunu olduğundan farklı şekilde değiştirmesine sebep olan faktörler arasındadır (İlhan, 2017). Bu çalışmanın araştırma bulgularından farklı olduğu söylenebilir.

Normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı baskıcı/otoriter, demokratik ve aşırı hoşgörülü tutumlarının yaş değişkeninden anlamlı düzeyde etkilenmediği belirlenmiştir. Keskin ve arkadaşları (2010), zihinsel engelli çocuğa sahip anne-babaların yaşadığı stres, kaygı durumunun anne-baba tutumları üzerinde ve demografik özellikler üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada yaş değişkeninin anne-baba tutumları üzerinde bir etkisinin olmadığını belirlemişlerdir. Sak ve arkadaşları (2015) da okul öncesi dönem çocuğa sahip anne-babalarla yaptığı çalışmada yaş değişkeninin aşırı koruyucu aile tutumunun üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmaların çalışma bulgularını desteklediği söylenebilir.

Hem normal hem de OSB tanılı çocuğa sahip ilkokul mezunu annelerin çocuklarına karşı en az baskıcı/otoriter tutum, üniversite mezunu annelerin ise en yüksek oranda baskıcı/otoriter tutum sergiledikleri belirlenmiştir. Öğrenim durumunun pek çok konuda ve tutumların belirlenmesinde etkili bir faktör olduğu bilinmektedir. Fırat (2016), çalışmasında otizmli çocuğa sahip annelerin öğrenim düzeyleri yükseldikçe kaygı düzeylerinin düştüğünü belirlemiş ve kaygı düzeyi düşen annelerin tutumlarının da değişeceğini ifade etmiştir. Bu çalışmada, öğrenim düzeyi yüksek annelerin baskıcı/otoriter tutum puanlarının yüksek olması ise kaygı düzeylerinin de yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Yine, Akkok ve arkadaşları (1997) öğretilbilir ve eğitilebilir engel grubu ile OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin streslerini inceledikleri çalışmalarında, OSB tanılı çocuğa sahip olmanın ayrıca bağımlılık ve sorumluluğu attırdığı için ebeveynlerin daha stresli olduklarını saptamışlardır. Sanders ve Morgan'ın (1997) OSB ile Down Sendromuna sahip ebeveynlerin çocuklarını algılama ve stres düzeylerinin karşılaştırıldığı çalışmada ise OSB tanılı çocuğun diğer engel gruplarına göre daha fazla davranış problemleri sergilemesi, konuşma ve sosyal anlamda kontrole daha fazla ihtiyaç duymasından dolayı anne ve babaların, özellikle bakımları ve sorumluluklarıyla anneler daha çok şey üstlendikleri için annelerin daha stresli oldukları saptanmıştır. Çalışma sonuçları değerlendirildiğinde, annelerin çocuklarıyla ilgili kaygıları ve gelecek beklentilerinin de yüksek olmasına bağlı olarak daha baskıcı/otoriter tutum sergiliyor oldukları düşünülebilir.

Normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı demokratik tutum ve aşırı hoşgörölü tutumlarının öğrenim durumu değişkeninden anlamlı düzeyde etkilenmediği belirlenmiştir. Araştırılan başka bir çalışmada anne-baba tutumlarının, anne öğrenim düzeyinden etkilenmediği bulunmuştur. Ancak meslek grubu olarak öğretmen olan bir annenin diğer ev hanımı veya farklı meslek grubundaki annelere göre otoriter tutum izlediği bulunmuştur (Yeniacun, 2018). Kırsal bölge ve şehir merkezinde yaşayan 5-6 yaş grubu çocuğa sahip anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarının incelendiği bir çalışmada da anne-babaların öğrenim düzeyleri arttıkça demokratik ve hoşgörü tutumunun da arttığı görülmüştür (Özyürek, 2004). Öğrenim düzeyine ilişkin sonuçların farklılık göstermesinden hareketle ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının yalnızca öğrenim düzeyi değil farklı değişkenlerin ortak etkisiyle şekillendiği düşünülebilir.

Normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı demokratik tutum ve aşırı hoşgörölü tutumlarının çalışıp çalışmama durumundan anlamlı düzeyde etkilenmediği, fakat OSB tanılı çocuğa sahip çalışan annelerin ev hanımı olanlara göre çocuklarına karşı daha baskıcı ve otoriter tutum sergiledikleri belirlenmiştir. Yapılan bir çalışmada OSB tanılı çocuğa sahip ailelerin ev ve iş ortamlarında yaşadıkları sorunlar ele alınmıştır ve bu araştırmanın sonucuna göre,

işini bırakmak zorunda kalan, emekli olan, maddi açıdan yetersizlik yaşadığı için işe başlayan, OSB tanılı çocuğuyla yeterince ilgilenemediği için işini bırakıp yarı zamanlı iş bulan ebeveynlere rastlanılmıştır (Yassıbaş, 2015). Ayrıca OSB tanılı çocuğa sahip annelerin tükenmişlik, depresyon ve kaygı düzeylerinin de çalışmayan annelere oranla daha yüksek puanlamaya sahip oldukları bulunmuştur (Tahincioğlu, 2016). Dilekmen ve Aydoğdu (2016), yaptıkları çalışmada ebeveynlerin çalışıp çalışmama durumlarına göre izin verici ve demokratik tutumun etkilenmediğini aşırı koruyucu tutum üzerinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ve çalışan annelerin çalışmayan annelere göre aşırı koruyucu tutum sergiledikleri gözlenmiştir. Otizmlili çocuklarla yapılan çalışmada, annesi çalışan çocukların kaygı düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür (Fırat, 2016).

Sivrikaya ve Tekinarslan (2013), zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerde stres, sosyal destek ve aile yükünün birbirlerine olan etkilerini incelemiş ve sonuç olarak sosyal destek gören, kendine zaman ayıran annelerin streslerinin azaldığını fakat ekonomik yük, zaman ihtiyacı ve duygusal boşluğun artmasının da annelerde stresin ve karamsarlığın arttığına dair sonuçlar elde etmiştir. OSB tanılı çocuğa sahip annelerinde sorumluluklarının fazla olması sebebiyle çocuklarının onlar olmadan bağımsız hareket etmelerini istedikleri için daha otoriter oldukları düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, bu araştırma ve yapılan gözlemler neticesinde ailelerin işini kaybetmemek için veya iş ortamında edinilen bilgi, deneyim, duyumla çocuklarına daha baskıcı/otoriter tutum sergiledikleri düşünülebilir.

OSB tanılı tek bir çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı daha baskıcı/otoriter tutum sergiledikleri, çocuk sayısı arttıkça bu tutumlarının azaldığı belirlenmiştir. Ailelerde anne veya baba, istenmeyen davranışların ortadan kalkması için veya özel gereksinimli çocuğa sahip olunsun veya olunmasın tek çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarını daha denetimli ve otoriter/baskıcı tutumla yetiştirdikleri söylenebilir. Töret ve arkadaşları (2016), normal gelişim gösteren ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin anne-çocuk etkileşimlerini incelediğinde OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı daha sevecen, sıcak olduklarını saptamışlardır. Aynı zamanda yönlendirmeci annelerin daha sert ve katı oldukları gözlenmiştir. Bu şekilde tutum sergileyen annelerin başarı odaklı oldukları görülmüştür. Töret ve arkadaşları (2015),

OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarıyla olan etkileşimlerini incelemek amacıyla yaptıkları bir başka çalışmada ciddi düzeyde OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarının davranış problemlerini kontrol altına almak için yönlendirici olduklarını ve duygusallıktan uzak olduklarını saptamışlardır. Aynı zamanda OSB tanılı çocuğa sahip annelerin OSB tanısının hafif ve ağır olma durumuna göre umutsuzluk düzeylerinde değişkenlik görüldüğü gözlenmiştir. Ağır OSB tanılı çocuğa sahip annelerin ebeveynlik performansını olumlu yönde alabileceği herhangi bir dönüt olmadığı için annelerin umutsuzluk ve depresyon düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Tunçel, 2017).

Çalışma bulgularından farklı olarak, Sak ve arkadaşları (2015) çalışmalarında, okul öncesi dönemde çocuğa sahip anne-babaların çocuk sayısı arttıkça otoriter tutumlarının da arttığını bulmuşlardır. Fakat sahip olduğu tek çocuğun OSB'li olması anneyi daha stresli yapabilir ve çocuğundan beklentileri daha yüksek olabilir. Bunun sonucu olarak da daha baskıcı/otoriter bir tutum sergileyebilir. Ayrıca çalışmada, annelerin genel olarak çocuk yetiştirme tutumları sorulmuştur. OSB tanılı tek çocuğa sahip anne, yalnızca bu çocuğunu düşünerek ifadelere katılım düzeyini belirtirken daha fazla sayıda ve OSB tanılı çocuğu yanında normal çocuğu da olan anneler diğer çocuklarına yönelik tutumlarını da dikkate alarak katılım düzeylerini belirlemiş olabilirler. Buna göre, çalışmada çocuk yetiştirme tutumunun yalnızca OSB tanılı çocuğuna yönelik olarak değerlendirilmemiş olması çalışmanın sınırlılığı olarak düşünülebilir.

Normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı baskıcı/otoriter tutumu aile gelir durumundan anlamlı düzeyde etkilenmezken, aile gelir durumu daha yüksek olan OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı tutumlarının daha baskıcı/otoriter olduğu belirlenmiştir. Fakat ergen-aile çatışmaları ile annenin tutumları arasındaki ilişki ve ergenin problemlerinin incelendiği bir araştırmada, annelerin sosyoekonomik ve kültürel seviyeleri arttıkça aşırı korumacı tutumları azalırken demokratik tutumlarının arttığı bulunmuştur (Kulaksızoğlu, 1989). Keskin ve arkadaşlarının (2010) yapmış olduğu çalışmada otizmlili bireye sahip ebeveynlerin ilişkilerinde de problemler yaşadıkları saptanmıştır. Normal gelişim gösteren ergenlerin saldırganlık düzeylerinin anne-baba tutumları ve bazı

değişkenler ile ilişkisinin araştırıldığı bir çalışma da anne ve babası otoriter davranan ergenin saldırganlık puanının yüksek olduğu bulunmuştur (Sezer, Kolaç ve Erol, 2013). Çocuk yetiştirme konusunda yanlış düşünceleri olan toplumumuzun özel gereksinimli bireylerde daha çok sıkıntı yaşayacakları tahmin edilmektedir.

Normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı demokratik tutum ve aşırı hoşgörölü tutumlarının aile gelir durumu değişkeninden anlamlı düzeyde etkilenmediği belirlenmiştir. Yapılan bir araştırmada annelerin ilgisiz davranışlarının çocuklar üzerinde olumsuz etki yarattığı belirlenmiştir ve çocuğun sağlıklı ruhsal gelişimi için otoriter tutum sergilenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Erdoğan ve Uçukoğlu, 2011). Yapılan bu çalışma da OSB tanılı çocuğa sahip annelerin otoriter/baskıcı tutum sergiledikleri görülmüştür. Bunu OSB tanısının etkilenmişlik derecesi kadar çocuğun aile içindeki yeri ve çocuğu kabul etme durumunu da etkilemiş olabilir. Özellikle engelli çocuğa sahip ebeveynler, çocuklarını ne kadar kontrol altında tutarlarsa o derecede çocuklarını koruduklarını düşündüklerinden, daha çok otoriter tutum sergiledikleri söylenebilir.

Çocuğa ilişkin özellikler, anne-babaların çocuklarına karşı tutumları üzerinde etkili olabilmektedir. Yurt dışında yapılan bir çalışmada OSB tanılı çocuğa sahip 111 aile incelenmiş ve sonuçta, özellikle annelerin stres, kaygı ve depresif durumlarının çok yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. OSB tanısı alan çocuğun, tanıdan etkilenme düzeyi ne kadar yüksek ise annelerin kaygılarının da o oranda yüksek olduğu bulunmuştur (Akt.: Gönen, 2014). Bu yüzden, çocuklarını kontrol altında tutmak için baskıcı/otoriter tutum sergiledikleri düşünülmektedir. Bu düşüncüyü destekleyen başka bir çalışmada Özen ve arkadaşlarının (2002), yaptığı çalışmadır. Zihin engelli çocuğa sahip annelerin günlük yaşamda karşılaştıkları problemleri davranışlar karşısında çocuklarına nasıl davrandıkları sorulduğunda 19 anneden sadece ikisi uzman veya özel eğitim öğretmenlerinin önerdiği problemleri görmezden gelme, pekiştireci vermeme ve uygun davranış gerçekleştirildiğinde çocuğu takdir etme davranışında bulduklarını belirtmişlerdir. Geriye kalan 17 anne sosyal çevrede karşılaştıkları tükürme, saç çekme, vurma, bağırma vb. problem davranışlar karşısında ortamdan alıp kapalı ortama koyma, fiziksel ceza ve bağırma şeklinde karşılık verdiklerini ifade etmişlerdir.

OSB tanılı çocukların eğitimlerinde davranış temelli ve otoriter tutumun etkin olduğu, ayrıca bu yöntemle çocuğun nerede ne yapması gerektiğini bildiği görülmüştür. Uygulamalı Davranış Analizi (UDA) çocuklara daha yoğun olarak müdahale edilip UDA eğitiminin saati arttırıldığında OSB tanılı çocukta problemleri davranışların azaldığı ve hedef davranışların kazandırıldığı saptanmıştır (Aslan-Güleç, 2011; Özeren, 2013). Bu açıdan bakıldığında, uygun davranışın kazandırılmasında OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin daha çok otoriter tutum sergilemelerinin olumlu sonuçlar doğuracağı söylenebilir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

6.1. Sonuçlar

Bu araştırmada, elde edilen sonuçlar, alt problemler doğrultusunda aşağıda sunulmuştur.

- Çalışmada, normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı gösterdikleri tutumlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir.
- Normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı baskıcı/otoriter, demokratik ve aşırı hoşgörölü tutumlarının yaş değişkeninden anlamlı düzeyde etkilenmediği belirlenmiştir.
- Hem normal hem de OSB tanılı çocuğa sahip ilkokul mezunu annelerin çocuklarına karşı en az baskıcı/otoriter tutum, üniversite mezunu annelerin ise en yüksek oranda baskıcı/otoriter tutum sergiledikleri belirlenmiştir.
- Normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı demokratik tutum ve aşırı hoşgörölü tutumlarının öğrenim durumu değişkeninden anlamlı düzeyde etkilenmediği belirlenmiştir.
- OSB tanılı çocuğa sahip çalışan annelerin ev hanımı olanlara göre çocuklarına karşı daha baskıcı ve otoriter tutum sergiledikleri belirlenmiştir. Normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı demokratik tutum ve aşırı hoşgörölü tutumlarının çalışıp çalışmama durumundan anlamlı düzeyde etkilenmediği belirlenmiştir.

- OSB tanılı tek bir çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı daha baskıcı/otoriter tutum sergiledikleri, çocuk sayısı arttıkça bu tutumlarının azaldığı belirlenmiştir.
- OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı aşırı hoşgörölü tutumlarının çocuk sayısı arttıkça azaldığı belirlenmiştir.
- Normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı baskıcı/otoriter tutumu aile gelir durumundan anlamlı düzeyde etkilenmezken, aile gelir durumu daha yüksek olan OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı tutumlarının daha baskıcı/otoriter olduğu belirlenmiştir.
- Normal ve OSB tanılı çocuğa sahip annelerin çocuklarına karşı demokratik tutum ve aşırı hoşgörölü tutumlarının aile gelir durumu değişkeninden anlamlı düzeyde etkilenmediği belirlenmiştir.

6.2. Öneriler

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda alanda çalışan uzmanlar, ebeveynler ve araştırmacılar için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Her bir ebeveyn için çocukları özeldir. Herhangi bir özel durum (engel durumu) teşkil ettiğinde ebeveynler daha hassas olduklarından buldukları durumu ya da süreci en iyi şekilde atlatabilmelerinde aile danışmanlık merkezlerinden, çocuk gelişimcilerden ve uzman özel eğitimcilerden bilgi ve destek alabilirler.
- OSB bir hastalık veya çözümsüz bir süreç değildir. Bunun bilinciyle hareket edip ebeveynler çocukları ile en iyi iletişimi bulmalıdırlar. Bunun için de en başta çocuklarının kendilerini dinlediklerinden emin olmalıdırlar ve çocuklarıyla göz kontağı kurmaya başlayarak iletişimi başlatabilirler.
- Hem normal gelişim gösteren hem de OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynler için en önemli kural ve aşama çocuklarının sınırları olduklarını

belirtmelidirler. Özellikle OSB tanılı çocuğa devam ettiği özel eğitim ve rehabilitasyon merkezindeki öğretmeni, sınıf öğretmeni ve ebeveyn işbirliği içerisinde “kural” tanımlamalarının yapıp değişkenliklerin en az olduğu rutin bir tablo oluşturulabilir. Bu sayede, ebeveyn-çocuk çatışması en aza indirilip çocuğun motivasyonu en yüksek düzeyde tutulmuş olacaktır.

- Normal gelişim gösteren veya OSB tanılı çocukta problem davranışlar görüldüğünde, olumlu davranış yönergesiyle davranışlar belirtilip tablo oluşturulabilir ve olumlu davranışlar pekiştiriciler kullanılarak teşvik edilebilir.
- Normal gelişim gösteren ve OSB tanılı çocuğa sahip veya tek çocuğa sahip olursa bile ebeveynler koordineli olarak hareket edip çocukları için ortak sorumluluk alıp görev dağılımı yapmalı, sosyal aktivitelerde bulunmalı ve birbirlerine vakit ayırmalıdır.
- Bu çalışma başka il ve ilçelerinde yürütülebilir. Kırsal ve kentsel yaşamla birlikte tutumların ne derece değiştiği kıyaslanabilir.
- OSB tanısı alan çocuklar yerine Özgül Öğrenme ve Hafif Düzeyde Zihinsel Engelli çocuklarla normal gelişim gösteren çocuklara sahip ebeveynlerin tutumları üzerinde bir karşılaştırma yapılabilir. Çünkü engel tanısı ya da çocuğun etkilenme düzeyi ne kadar hafif veya normale yakın olursa ebeveyn tutumu da o derece farklılık gösterecektir.
- Benzer bir çalışmada babalar da örnekleme katılarak anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumları karşılaştırılabilir.

7. KAYNAKLAR

- Abalı, O. (2018). *Otizm*. İstanbul: Ediba.
- Acar, S. B. (2015). Ön Ergenlerde Öfke ve Öfke İfade Tarzlarının Yordayıcısı Olarak Anne Baba Tutumu ve Örselenme Yaşantılarının İncelenmesi. İstanbul: Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. İrem Anlı).
- Adams, J. F. (1995). *Ergenliği Anlamak*. Çeviren: A. Dönmez, Ankara: İmge.
- Akdemir, D., Pehlivan Türk, B., Ünal, F. ve Özusta, Ş. (2009). Otistik bozukluk ve gelişim geriliğinde bağlanmaya yönelik sosyal davranışların karşılaştırılması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20 (2), 105-117.
- Akkok, F., Aşkar, P. ve Karancı, N. (1992). Özürlü bir çocuğa sahip anne-babalardaki stresin yordanması. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(2); 8-12.
- Akoğuz, G. (2014). Aydın İli Lise Öğrencilerinde Asperger Bozukluğunun Yaygınlığı ve Asperger Bozukluğunda Zihin Kuramı. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. Çiğdem Dereboy).
- Alagözoğlu, E. (2016). Otizm Spektrum Bozukluğundan Etkilenmiş Kardeşi Olan Bireylerin Aileleri İle İlgili Duygu ve Düşünceleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışmanlar: Prof. Dr. Sema Batu, Doç. Dr. Ali Ersoy).
- Alikaşifoğlu, M. (2008). Ergenlerde davranışsal sorunlar. *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikler Sempozyum Dizisi*, 63, 55-59.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Psikiyatride Hastalıkların Tanımlanması ve Sınıflandırılması El Kitabı*. Yeniden gözden geçirilmiş 5. Baskı (DSM-V TR). E. Köroğlu (Çev.Ed.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Ar, F. Ö. (2014). Normal Gelişim Gösteren Çocuğa Sahip Ebeveynler İle Otizmlı Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Evlilik Uyumu ve Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zehra Banu Saymer).
- Aslan-Güleç, Y. (2017). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylerle çalışan eğitimcilerin uygulamalı davranış analizine yönelik algıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(4), 1032-1044.

- Austin, L. V. ve Sciarra, T. D. (2017). *Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar*. 1. Baskı. Dr. Mustafa Özekes (Çev.Ed.). Ankara: Nobel.
- Balcı, B. (2018). Lise Öğrencilerinde Algılanan Anne Baba Tutumunun Beden Algısı Üzerindeki Etkisinde Biriciklik Algısının Aracılık Rolü. İstanbul: Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. Ömer Faruk Şimşek).
- Bayhan, P. ve Artan, İ. (2011). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul. Morpa.
- Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. İstanbul: Kaknüs.
- Bhatia, M. S. (2009). *Dictionary of Psychology and Allied Sciences*. New Delhi: New Age International Publishers.
- Biçkur, B. (2015). Üniversite Sınavına Girecek Öğrencilerin Sınav Kaygısı, Benlik Saygısı ve Anne-Baba Tutumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Alper Evrensel).
- Budak, S. (2001). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Büyükkaragöz, S. (1990). Okula uyumsuzluk ve başarısızlıkta ailenin rolü. *Eğitim ve Bilim*, 78, 29-33.
- Cavkaytar, A. (2013). *Özel Eğitimde Aile Eğitimi ve Rehberliği*. Ankara: Vize.
- Curun, F. ve Orçun Yücel, D. (2018). Ergenlerde ebeveyn tutumları ve duygusal zeka ilişkisi: benlik saygısının aracı rolü. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*. 8 (2), 579-603.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve Davranış*. İstanbul: Remzi.
- Çakır, A. (2017). Anne Baba Tutumunun, Evlilikte Uyum ve Sorun Çözme Becerisine Etkisinin İncelenmesi. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç. Dr. F. Işıl Bilican).
- Çelik, G., Tahiroğlu, A. ve Avcı, A. (2008). Ergenlik döneminde beynin yapısal ve nörokimyasal değişimi. *Klinik Psikiyatri*, 11, 42-47.
- Çevikbaş Erdem, P. (2018). Ortaokul ve Lise Öğrencilerinin Adil Dünya İnançlarının Denetim Odağı ve Anne Baba Tutumu Açısından Gelişimsel Olarak İncelenmesi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi (Danışman: Prof. Dr. Pınar Bayhan).
- Çiftçi, S. (2015). Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Asilik Davranışları İle Siber Zorba ve Siber Mağdur Olma Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ülkü Tosun).

- Dalmış, E. (2013). Yüksek İşlevli Otizm ve Asperger Sendromu Tanılı Çocuklarda İleri Derecede Zihin Okuma Becerileri Öğretimi Programının Etkililiğinin İncelenmesi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Alev Girli).
- Demir Yiğit, K. (2018). Ergenlik ve Yetişkinlik Dönemlerinde Bilişsel Duygu Düzenleme, Algılanan Ebeveyn Tutumu ve Algılanan Sosyal Destek İle Psikolojik Belirti Düzeyi İlişkinin İncelenmesi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç. Dr. Özden Yalçınkaya Alkar).
- Derman, O. (2008). Ergenlerde psikososyal gelişim (ss. 19–21). *Sempozyum Dizisi*
- Dervişoğlu, K. (2018). Erken Ergenlik Döneminde Algılanan Anne-Baba Tutumunun Benlik Saygısı ve Atılganlık Düzeyi İle İlişkisi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Asil Özdoğru).
- Diken, İ. H. (2011). Otistik bozukluğu olan öğrenciler (ss. 411-446). İ. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, Ankara: Pegem Akademi.
- Dilekmen, M. ve Aydoğdu, F. (2016). Ebeveyn tutumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 570-585.
- Dinçel, E. (2006). Ergenlik Dönemi Gelişimsel Ödevleri ve Psikolojik Problemler. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. Nesrin Hisli Şahin).
- Dinçer, B. (2008). Alt ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise İkinci Sınıfa Devam Eden Ergenlerin Anne-Baba Tutumları Algılamaları ile Arkadaşlık İlişkilerinin İncelenmesi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç. Dr. Figen Gürsoy).
- Doğruyol, S. (2018). Algılanan Anne-Baba Tutumu ve Ebeveyne Bağlanma İle Akran İlişkileri Arasındaki İlişkide Benlik Saygısının Aracılık Rolü. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. Ünsal Yetim).
- Dokuzlu, E. (2016). 18-25 Yaş Arası Üniversite Öğrencilerinde Anne-Baba Tutumunun Kişinin Kaygı Düzeyleri ve Bağlanma Tipi İle İlişkisi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Alptekin Çetin).
- Eftekin, P. (2015). Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin İnternet Bağımlılığı ve Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç. Dr. Hasan Bozgeyikli).

- Erdoğan, Ö. ve Uçukoğlu, H. (2011). İlköğretim okulu öğrencilerinin anne-baba tutumu algıları ile atılganlık ve olumsuz değerlendirilmekten korkma düzeyleri arasındaki ilişkiler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 51-72.
- Fırat, S. (2016). Otistik çocukların anne-babaların depresyon ve kaygı düzeyleri. *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 41(3), 539-547.
- Gander, M. J. ve Gandiner, H.W. (1993). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Ankara: İmge.
- Gillberg, C. ve Coleman, M. (2000). *The Biology of The Autistic Syndromes*. London: Mac Keith Press.
- Gölbaşı, H. (2018). Sivas İl Merkezi'nde Otizm Spektrum Bozuklukları Yaygınlığı ve Sağlık Çalışanlarının Otizm Spektrum Bozukluklarına Yönelik Bilgi ve Tutumları. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi, Uzmanlık Tezi (Danışman: Prof. Dr. Yeltekin Demirel).
- Gönen, A. (2014). Otizm Spektrum Bozukluğu İle Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Olan Bireylerin Ebeveynlerinin Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişki. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışmanlar: Prof. Dr. İbrahim H. Diken, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yıkılmış).
- Gözübüyük, N. (2015). Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Davranış Sorunlarının Anne- Baba Tutumu ve Öz-Kontrol İle İlişkisinin İncelenmesi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç. Dr. Yalçın Özdemir).
- Gül, S. K. ve Güneş, İ. D. (2009). Ergenlik dönemi sorunları ve şiddet. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 79-101.
- Gürhan, N. (2017). Her yönü ile akran zorbalığı. *Türkiye Klinikleri*, 3(2),175-181.
- Güvenç, G. ve Aktaş, V. (2006). Ergenlik döneminde yaş, toplumsal cinsiyet, bireysel ve ilişkisel tutumlar, benlik değeri ve yaşam becerilerine ilişkin algı arasındaki ilişkiler. *Türk Psikolojisi Dergisi*, 21(57), 45-62.
- Hisoğlu, A. (2018). Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocukların Ebeveynlerinde Algılanan Sosyal Destek ve Problem Çözme Becerilerinin Yaşam Doyumuna Etkisi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç. Dr. Işıl Göğcegöz).
- İbiş, S., Gökdemir, K. ve İri, R. (2004). 12-14 yaş grubu futbol yaz okuluna katılan ve katılmayan çocukların bazı fiziksel ve fizyolojik parametrelerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 12(1), 285-292.
- İlhan, T. (2017). Özel gereksinimli 3-6 yaş çocukların ebeveynlerinin stres düzeyleri ile rolleri arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(3), 383-400.

- Kalecik, P. (2013). Otizmlilerin Normal Gelişim Gösteren Kardeşlerinin Yaşadıkları Sorunlar. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Aydan Aydın).
- Karabekiroğlu, K. (2015). *Anne-Babalar İçin Ergen Ruh Sağlığı Rehberi*. İstanbul: Say.
- Karpat, D. (2011). Yaygın Gelişimsel Bozukluk Tanısı Alan Çocukların Ebeveynlerinin Yaşadığı Yas Tepkilerinin, Evlilik Uyumlarının ve Sosyal Destek Algılarının İncelenmesi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Alev Gırlı).
- Kırmızıgül, K. (2018). Sınavların Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Üzerinde Yarattığı Kaygı ve Başarısızlık Durumunu Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. İstanbul: Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatih Bal).
- Kemper, T. L. ve Bauman, M. (1998). Neuropathology of infantile autism. *Journal of Neuropathology and Experimental Neurology*, 57(7), 645-652.
- Keskin, G., Bilge, A., Engin, E. ve Dülgerler, Ş. (2010). Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların kaygı, anne-baba tutumları ve başa çıkma stratejileri açısından değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 30-37.
- Keskin, G. ve Çam, O. (2009). Ergenlik ve bağlanma süreci: ruh sağlığı açısından literatürün gözden geçirilmesi. *New/Yeni Symposium Journal*, 47(2), 52-59.
- Kıray, P. (2018). Çocukluk Çağı Travmaları, Algılanan Sosyal Destek ve Algılanan Anne Baba Tutumunun Psikolojik Sağlık İle Arasındaki İlişki. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Dr. Öğr. Üy. Emel Sarı Gökten).
- Kırcaali-İftar, G. (2012). Otizm spektrum bozukluğuna genel bakış (ss. 17-44). E. Tekin-İftar (Ed.), *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri*. Ankara: Vize.
- Kulaksızoğlu, A. (1989). Ergen aile çatışmaları ile annenin tutumları arasındaki ilişki ve ergenin problemleri. *M.U. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1, 71-87.
- Kurul Akşahin, D. (2017). Çocuklukta Başlayan Obsesif Kompulsif Belirtilerin Anne Baba Tutumu, Mükemmeliyetçilik ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Erzincan: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Akın).
- Memiş, H. (2018). Manevi Danışmanlık Uygulamalarının Ergenlerin Ergenlik Sorunlarıyla Başa Çıkma Düzeylerine Etkisi. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Turgay Şirin).

- Miller, H., Kuhaneck, M. S. ve Glennon, T. J. (2001). An introduction to autism and the pervasive developmental disorders (pp:1-22). H. Miller, M. S. Kuhaneck (Ed.), in *Autism, A Comprehensive Occupational Therapy Approach*. Maryland, DC: Victor Graphics.
- National Autism Center-NAC. (2011). *A Parent's Guide To Evidence-Based Practice and Autism*. Randolp, MA: Author.
- Ocak Karabay, Ş. (2018). Cinsel Gelişim (ss.349-383). N. Aral ve Z. F. Temel (Ed.) *Çocuk Gelişimi*. Ankara: Hedef.
- Oğuz, H. ve Sönmez, N. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip ailelerde anne-çocuk ve baba-çocuk etkileşiminin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 19(1), 55-77.
- Oğuz, N. (2016). Genç Yetişkinlerde Anne Baba Tutumu, Anksiyete ve Benlik Saygısı İlişkisi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Oğuz Tan).
- Oktay, G. (2016). Algılanan Anne Baba Tutumu İle Bağlanma Biçimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Alper Evrensel).
- Orvin, G.H. (1997). *Ergenlik Çağındaki Çocuğunuzu Anlamanın Yolları*. Ankara: HYB.
- Ökcün Akçamuş, Ç. M. (2016). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların sosyal iletişim becerileri ve dil gelişim özellikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(2), 163-190.
- Öncül, N., Eliçin, Ö., Acar, Ç., Bozkurt, S. S., ve Kutlu, M. (2014). *Özel Eğitimde Uygulamalı Aile Eğitimi*. Ankara: Vize.
- Özen, A., Çolak, A. ve Acar, Ç. (2002). Zihin özürlü çocuğa sahip annelerin günlük yaşamda karşılaştıkları problem davranışlarla ilgili görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3(2), 1-13.
- Özeren, S. G. (2013). Otizm Spektrum Bozukluğu ve Hastalığa Kanıt Penceresinden Bakış. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2), 57-63.
- Özkaya Tortamış, B. (2013). Yaygın gelişimsel bozukluklardan otizm spektrum bozukluğuna geçiş: DSM-5'te karşımıza çıkacak değişiklikler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(2), 127-139.
- Öztürk, M. (2012). *Türkiye'de Engelli Gerçeği Raporu*, İstanbul.
- Öztürk, S. (2017). Zihinsel Engelli ve Yaygın Gelişimsel Bozukluk Tanılı Çocuk ve Ergenlerin Ebeveynlerinde Stresle Başa Çıkma Tutumları ve Evlilik Uyumuna Etkisi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emre Sargın).

- Özyürek, A. (2004). Kırsal Bölge ve Şehir Merkezinde Yaşayan 5-6 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumlarının İncelenmesi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fatma Tezel Şahin).
- Özyürek, A. (2018). Anne-baba çocuk yetiştirme tutumları ve üç farklı ölçek geliştirme çalışması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22 (2), 659-676.
- Parlaz, A. E, Tekgül, N, Karademirci E. ve Öngel K. (2012). Adolescence Period : Physical Growth , Psychological and Social Development Process; Ergenlik Dönemi : Fiziksel Büyüme , Psikolojik ve Sosyal Gelişim Süreci, 10–16.
- Rodopman Arman, A. (2018). Okul yaşamında ergen ve sorunları. *Türkiye Klinikleri*, 4 (2), 153-158.
- Sak, R., Şahin Sak, T. İ., Atlı, S. ve Şahin, K. B. (2015). Okul öncesi dönem: anne baba tutumları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 972-991.
- Sanberk, S. ve Eroğlu Zengin, M. (2013). Çocukluğun dezintegratif bozukluğu: bir olgu sunumu. *Anadolu Psikiyatr Dergisi*, 14, 174-177.
- Sanders, J. L. ve Morgan, S. B. (1997). Family stress and adjustment as perceived by parents of children with autism or Down Syndrome: Implications for intervention. *Child and Family Behavior Therapy*, 19(4), 15-32.
- Santrock, W. J. (2017). *Yaşam Boyu Gelişim*. 13. Basımdan Çev. Ankara: Nobel.
- Sertbaş, N. (2006). İlköğretim Öğrencilerinde Davranış Problemleri ve Yordayan Değişkenler. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hadiye Küçükkaragöz).
- Set, T., Dağdeviren, N. ve Aktürk, Z. (2006). Ergenlerde cinsellik. *Genel Tıp Dergisi*, 16(3), 137–141.
- Sezer, A., Kolaç, N. ve Erol, S. (2013). Bir İlköğretim Okulu 4, 5, ve 6. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Anne Baba Tutumları ve Bazı Değişkenler İle İlişkisi. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 184-190.
- Sivrikaya, T., ve Tekinarslan Çiftçi, İ. (2013). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Annelerde Stres, Sosyal Destek ve Aile Yüğü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(2), 17-29.
- Stewart, A.C., Perlmutter, M. ve Freidman, S. (1989). *Lifelong Human Development*. Newyork, John Wiley & Sons.
- Şahin, M., Demirağ, S. ve Aykaç, F. (2009). Anasınıfı öğretmenlerinin akran zorbalığı ile ilgili algıları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1-16.

- Şahin, N. (2014). Ergenlik Problemleri ve Baş Etme Yöntemleri ile İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişki. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Pervin Sevda Bıkmaz).
- Şatıroğlu, H. (2008). Ergenlikte cinsellik. (ss. 41–46). *Sempozyum Dizisi*
- Şener, F. E. (2013). Otizm ve Genetik Temelinin Araştırılması. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi (Danışman: Prof. Dr. Yusuf Özkul).
- Şirin, N. (2015). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Güvenlik Becerilerinin öğretimine İlişkin Anne-Babaların, Öğretmenlerin ve Öğretim Üyelerinin Görüş ve Önerileri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. Elif Tekin İftar).
- Tahincioğlu, C. (2016). Otizmlı Çocuğu Olan Annelerde Anksiyete Düzeylerinin Tükenmişlik İle İlişkisi. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hakan Karaş).
- Tanıdır, C. (2008). Asperger Sendromunda Psikiyatrik Eş Tanılar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi, Uzmanlık Tezi (Danışman: Prof. Dr. Nahit Motavallı Mukaddes).
- Tekin, D. (2010). Düşünce Baloncukları Tekniğinin Kullanıldığı “Yanlış İnanç Öğretim Paketi” nin Asperger Sendromu ve Yüksek İşlevli Otizm Tanısı Almış Çocukların “Yanlış İnanç” Düzeylerine Etkisi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Alev Girli).
- Töret, G., Özdemir, S. ve Özkubat, U. (2015). Ciddi düzeyde otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ile annelerinin ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin ebeveyn ve çocuk davranışları açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 16(1), 1-22.
- Töret, G., Doğan, Y., Özdemir, S., Özkubat, U., Selimoğlu Gürel, Ö., ve Duman Ceyhan, T. A. (2016). Otizm spektrum bozukluğu olan ve normal gelişim gösteren çocuklarda anne- çocuk etkileşiminin karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(1), 79-94.
- Tunçel, A. (2017). Çocuklarında Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Annelerin Depresyon, Tükenmişlik ve Umutsuzluk Düzeylerinin Çocuktaki Otizmin Ağırılık Derecesine Göre Karşılaştırılması. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. Bengi Semerci).
- Uludağı, N. P. ve Sayıl, M. (2009). Orta ve ileri ergenlik döneminde risk alma davranışı: ebeveyn ve akranların rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(23), 14–24.
- Uluyol, M. (2015). Çocukların Otizm Spektrum Bozukluğu Derecesi İle Duyu- Biliş- Motor Özellikleri Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi. Eskişehir: Anadolu

Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç. Dr. Mehmet Yanardağ).

Uylaş, E. (2015). Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocuklar İçin Geliştirilen Zihin Okuma Becerileri Öğretimi Programının Etkililiğinin İncelenmesi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Programı Yüksek Lisans Tezi.

Uzunlular, Y. (2018). Yaygın Gelişimsel Bozukluk Tanısı Almış Çocuklarda Spor Uğraşısının İyileştirici Etkisinin İncelenmesi: Aydın Efeler Belediyesi Otizm Spor Eğitim Merkezi Uygulaması. Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Soner Çakmak).

Yalçın, H. (2018). Ahlaki Gelişim (ss.315-349). N. Aral ve Z. F. Temel (Ed.) *Çocuk Gelişimi*. Ankara: Hedef.

Yassıbaş, U. (2015). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Anne Babaların Yaşam Deneyimlerine Derinlemesine Bakış. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Aysun Çolak).

Yavuzer, H. (2006). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi.

Yavuzer, H. (2017). *Ana-Baba Okulu*. İstanbul: Remzi.

Yaylacı, F. (2015). Otizm Spektrum Bozukluğunun Klinik Tanısında DSM-IV-TR Ve DSM-5 Tanı Sistemlerinin Karşılaştırılması. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Uzmanlık Tezi (Danışman: Prof. Dr. Süha Miral).

Yazıcı, U. K. ve Perçinel, İ. (2014). Çocuk psikiyatrisi pratiğinde nadir bir durum: çocukluk çağı dezintegratif bozukluğu. *Düşünen Adam, The Journal Of Psychiatry and Neurological Sciences*, 27, 352-355.

Yeniacun, Y. (2018). Genç Yetişkinlerde Anne-Baba Tutumu ve Duygu Düzenlemenin Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu ile İlişkisi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Asil Özdoğru).

Yıldırım, S. (2018). Ergenlerin Öznel İyi Oluş ve Anne Baba Tutumları İle Akıllı Telefon Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç. Dr. Tuncay Aras).

Yörükoğlu, A. (1993). *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı ve Sorunlar*. İstanbul: Özgür.

Yüksel, A. (2005). Otizm genetiği. *Cerrahpaşa Tıp Dergisi*, 36 (1), 35-41.

8. EKLER

EK 1. Kişisel Bilgi Formu

Değerli Katılımcı,

Bu çalışma, annelerin çocuklarıyla ilişkilerini belirlemek amacıyla yapılmaktadır. Sizden beklenen, verilen ifadelerden size en uygun olanı (x) işareti koyarak işaretlemenizdir. **Lütfen tüm ifadelere cevap veriniz, boş madde bırakmayınız.** Katılımınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Şeyda Ergün

Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı

1) Yaşınız:

- 1- 25 yaş ve altı () 2- 26-30 yaş () 3- 31- 35 yaş ()
4- 36-40 yaş () 5- 41-45 ()
6- 46 yaş ve üzeri ()

2) Öğrenim durumunuz:

- 1- İlkokul () 2- Ortaokul () 3- Lise () 4- Ön lisans ()
5- Lisans (4-6 yıllık fakülte) () 6- Lisansüstü (YL-doktora) ()

3) Mesleğiniz:

- 1- Çalışmıyor () 2- Serbest (Esnaf vb) () 3- İşçi ()
4- Memur () 5- Öğretmen, doktor vb. profesyonel meslek ()

4) Çocuk sayınız:

- 1- Tek çocuk () 2- İki çocuk () 3- Üç çocuk ()
4- Dört çocuk () 5- Beş çocuk ve daha fazla ()

5) Aile yapınız:

- 1- Anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile ()
2- Anne baba çocuklar ve aile büyüklerinden oluşan geniş aile ()
3- Anne çocuk veya baba çocuktan oluşan tek ebeveynli aile ()

6) Size göre gelir düzeyiniz:

- 1- Düşük () 2- Orta () 3- Yüksek ()

EK 2. Anne Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ) C Formu (Örnek Maddeler)

Maddeler	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum
1. Çocuğumu, her durumda duygu ve düşüncesini ifade etmesi için desteklerim.					
2. Çocuğumu, istediği gibi davranmakta özgür bırakırım.					
3. Çocuğumla ilgili konularda kontrolü her zaman elimde tutarım.					
4. Çocuğumu, toplumun istediği ideal insan olarak yetiştiririm.					
5. Çocuğuma, onu cezalandırılacağıımı söylesem de bu cezaları uygulamam.					
6. Çocuğuma duyduğum güveni ona belirtirim.					
7. Çocuğum için kurallar koysam da kurallara uymasını beklemem.					
8. Çocuğumu şımartırım.					
9. Çocuğumun gelişimini ve yetişmesini, asla kendi haline bırakmam.					
10. Çocuğumu, yeni şeyler denemesi konusunda cesaretlendiririm.					
11. Gerçekleştiremediğim hedeflere çocuğum ulaşmasını beklerim.					
12. Çocuğum, yapmasını istediğim bir işi yapmadığında hoşgörü ile karşılarım.					

EK. 3. Etik Kurul İzni

KARABÖK ÜNİVERSİTESİ GİRİŞİMSSEL OLMAYAN KLİNİK ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU KARAR FORMU

BAŞVURU BİLGİLERİ	ARAŞTIRMANIN AÇIK ADI	Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı ve Normal Gelişim Gösteren 9-12 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının İncelenmesi			
	KOORDİNATÖR/SORUMLU ARAŞTIRMACI UNVANI(ADI/SOYADI)	Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK			
	KOORDİNATÖR/SORUMLU ARAŞTIRMACININ UZMANLIK ALANI	Çocuk Gelişimi ve Eğitimi			
	KOORDİNATÖR/SORUMLU ARAŞTIRMACININ BULUNDUĞU MERKEZ	Karabök Üniversitesi			
	DESTEKLEYİCİ	-			
	ARAŞTIRMAYA KATILAN MERKEZLER	TEK MERKEZ ☒	ÇOK MERKEZLİ ☐	ULUSAL ☒	ULUSLARARASI ☐

Sayfa 1

Değerlendirilen Belgeler	Belge Adı	Tarihi	Versiyon Numarası	Dili
	ARAŞTIRMA PROTOKOLÜ/PLANI	25.01.2017		Türkçe ☒ İngilizce ☐ Diğer ☐
	BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU			Türkçe ☒ İngilizce ☐ Diğer ☐
Karar Bilgileri	Karar No: 2/3	Tarih: 22.02.2017		
	Yukarıda bilgileri verilen Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu başvuru dosyası ile ilgili belgeler araştırmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş olup araştırmanın etik ve bilimsel yönden uygun olduğuna "oybirliği" ile karar verilmiştir.			

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ GİRİŞİMSEL OLMAYAN KLİNİK ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU	
BAŞKANIN UNVANI / ADI / SOYADI	Prof. Dr. İbrahim KÖRTÜL

Unvanı/Adı/Soyadı	Uzmanlık Alanı	Kurumu	Cinsiyet		Araştırma ile İlişki		Katılım *		İmza
Prof. Dr. İbrahim KÖRTÜL	Anatomi	Karabük Üniversitesi	E ☒	K ☐	E ☐	H ☒	E ☒	H ☐	
Doç. Dr. Seyit Ali KAYIŞ	Tıp Bilimi ve Biyoistatistik	Karabük Üniversitesi	E ☒	K ☐	E ☐	H ☒	E ☒	H ☐	
Doç. Dr. Didem SUNAY	Aile Hekimi	Karabük Üniversitesi	E ☐	K ☒	E ☐	H ☒	E ☐	H ☒	
Yrd. Doç. Dr. Bilge ÖZCAN	Farmakoloji	Karabük Üniversitesi	E ☐	K ☒	E ☐	H ☒	E ☒	H ☐	
Yrd. Doç. Dr. Yusuf ERSAN	Histoloji ve Embriyoloji	Karabük Üniversitesi	E ☒	K ☐	E ☐	H ☒	E ☒	H ☐	
Yrd. Doç. Dr. Gülhan ÜNAL KOCAMAN	Periodontoloji	Karabük Üniversitesi	E ☐	K ☒	E ☐	H ☒	E ☒	H ☐	
Yrd. Doç. Dr. Nazan KARAHAN	Ebelik	Karabük Üniversitesi	E ☐	K ☒	E ☐	H ☒	E ☒	H ☐	
Avukat Hüseyin ŞAHİN	Avukat	Karabük Üniversitesi	E ☒	K ☐	E ☐	H ☒	E ☒	H ☐	

* :Toplantıda Bulunmadı

9. ÖZGEÇMİŞ

Şeyda Ergün 1993'te Ankara'da doğdu; ilk, orta ve lise öğrenimini aynı şehirde tamamladı. Etimesgut Anadolu Kız Meslek Lisesi'nden mezun olduktan sonra 2011 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü'ne girdi ve 2015 yılında mezun oldu. Aynı yıl Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı yüksek lisans programına başladı. 2015-2019 yılları arasında Ankara'da bulunan Özel Renkli Yeni Ufuk Özel Eğitim Merkezi'nde Çocuk Gelişimci olarak görev yaptı. 2019 yılı Mart ayı itibari ile AB Projesi kapsamında Karabük İl Sağlık Müdürlüğü bünyesinde bulunan Sağlıklı Hayat Merkezi'nde görev yapmaktadır.